

Univerzita Karlova v Praze

Filosofická fakulta

Ústav politologie

Bakalářská práce

Karolína Boháčová

Aplikace politologických teorií na
transformaci Komunistické strany
Československa po roce 1989

An Application of Political Theories on the
Transformation of the Communist Party of
Czechoslovakia after 1989

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze

Podpis:

Anotace

Bakalářská práce se orientuje na vývoj předávání moci Komunistické strany Československa Občanskému fóru uvnitř československého státu od revolučních listopadových událostí 1989 do konce téhož roku. Práce se dále snaží o charakteristiku typologií jednotlivých společenskovedních autorů tranzitologických procesů a aplikuje je na případ československého přechodu z nedemokracie ke konsolidovanému demokratickému systému zhruba do prvních svobodných voleb roku 1990. Důraz je rovněž kladen na analýzu transformované Komunistické strany Čech a Moravy, vnitřní, respektive vnější přeměny Komunistické strany Československa v Komunistickou stranu Čech a Moravy, nebo na teorii antisystémovosti k rozboru a využití na příkladu české komunistické strany.

Klíčová slova: antisystémová strana, aplikace, Komunistická strana Československa, Komunistická strana Čech a Moravy, opozice, teorie, transformace.

Annotation

The Bachelor thesis focuses on the development of the transmission power of the Communist Party of Czechoslovakia to Civic Forum within the Czechoslovak state from the revolutionary events of November 1989 to the end of the year. It also seeks to typologies characteristic of social science authors of the transitologist processes and applies them to the case of Czechoslovak transition from non – democracy to consolidated democratic system by the first free elections in 1990. Moreover the emphasis is placed on the analysis of transformed the Communist Party of Bohemia and Moravia, internal respectively external transformation of the Communist Party of Czechoslovakia in the Communist Party of Bohemia and Moravia, or the theory of anti-system approach used to apply and analyze the example of the Czech Communist Party.

Key words: Anti-system Approach, Application, Communist Party of Czechoslovakia, Communist Party of Bohemia and Moravia, Opposition, Theory, Transformation.

Seznam zkratek

ČR	- Česká republika
ČSDF	- Československé demokratické fórum
ČSSD	- Česká strana sociálně demokratická
DFK	- Demokratické fórum komunistů
EP	- Evropský parlament
EU	- Evropská unie
ČNR	- Česká národní rada
ČSFR	- Československá federativní republika
ČSSR	- Československá socialistická republika
FS	- Federální shromáždění
KSČ	- Komunistická strana Československa
KSČM	- Komunistická strana Čech a Moravy
KSČS	- federální Komunistická strana Československa
KSM	- Komunistický svaz mládeže
KSS	- Komunistická strana Slovenska
LB	- Levý blok
NATO	- Severoatlantická aliance
OF	- Občanské fórum
OV	- Okresní výbor
PS PČR	- Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky
SDL	- Strana demokratické levice
SLB	- Strana levého bloku
SL FS	- Sněmovna lidu Federálního shromáždění
SN FS	- Sněmovna národů Federálního shromáždění
SSSR	- Svaz sovětských socialistických republik
USA	- Spojené státy americké
ÚV	- Ústřední výbor

- ÚV KSČ - Ústřední výbor Komunistické strany Československa
- ÚV KSČM - Ústřední výbor Komunistické strany Čech a Moravy
- VPN - Veřejnost proti násilí
- VÚSC - Vyšší územně správní celek
- ZO - Základní organizace

1. Úvod	1
2. Sametová revoluce	5
2.1 Proces vyjednávání Občanského fóra s komunistickou mocí	6
3. Československý přechod k demokracii podle teoretiků	10
3.1 Terry L. Karl a Philipp C. Schmitter.....	11
3.2 Guy Hermet, Jerzy J. Wiatr, Samuel P. Huntington	13
3.3 Herbert Kitschelt a kolektiv.....	14
3.3.1 Vztah mezi typem komunismu a typem přechodu.....	16
3.4 Dankwart A. Rustow	20
4. Transformační procesy v severovýchodní Evropě a přeměna KSČ v KSČM.....	24
4.1 Období hledání transformačního postupu komunistické strany (1989 – 1993) 25	
4.2 Období stabilizace a růstu KSČM (1994 – 2004).....	32
5. Struktura KSČM.....	37
5.1 Stručný popis stanov	38
6. Organizace spolupracující s KSČM	43
6.1 Vnitrostátní spolupráce	43
6.2 Součinnost se zahraničními organizacemi	46
7. Snaha o definici Komunistické strany Čech a Moravy	47
7.1 Teorie antisystémovosti politických stran.....	50
7.2 Je možné označit KSČM za antisystémový politický subjekt?	55
8. Závěr.....	58
Seznam zdrojů.....	61
Literatura	61
Články	63
Internetové zdroje	64

1. Úvod

Předmětem této bakalářské práce byla snaha o zmapování dvou transformačních procesů (režimu a komunistické strany) na jedné straně, a využití politologických teorií na straně druhé. Zvolili jsme metodu kompilace, poněvadž vycházíme z myšlenek jiných autorů, a postup empiricko – analytický, neboť jsme aplikovali na jednotlivá teoretická hlediska i praktickou zkušenost.

V první řadě se stal objektem našeho zájmu průběh předávání moci jedné strany – Komunistické strany Československa (KSC) – do rukou opozičního uskupení – Občanského fóra (OF). Celý tento vývoj nachází svůj počátek v závěru 80. let 20. století jako reakce na nespokojenost části československého obyvatelstva (demonstrace k uctění památky Jana Palacha, výročí 28. října, atp.), na níž komunistická strana byla schopna reagovat pouze násilným způsobem. Podstatný význam měly právě mezinárodněpolitické události týkající se zejména pozvolného uvolňování společenskopolitických poměrů v Sovětském svazu. Ve chvíli, kdy se hroutily komunistické režimy v Maďarsku, Polsku či Německé demokratické republice, mohlo dojít k podobné situaci i v Československu.

Druhá kapitola se snaží zanalyzovat způsob, jakým Československá socialistická republika (ČSSR) dospěla k liberalizaci a nakonec k etapě demokratizace na základě uplatnění teorií dílčích představitelů. Kdo a co přesně přispělo k československé režimní přeměně, jak probíhala, a nakonec jaké měla následky.

Třetí část se zabývá fázemi transformace Komunistické strany Čech a Moravy mezi lety 1989 až 2004, formace, která vznikla jako následnická organizace po bývalé Komunistické straně Československa v roce 1990. Nejednalo se o českou jedinečnost komunistické politické skupiny, která byla zevnitř struktury i zvenčí nucena k zamyšlení nad svou čtyřicetiletou minulostí a měla učinit odpovídající kroky směrem k vlastní nápravě v mnoha směrech – symbolice, názvu strany, ideologii, spolupráci s dalšími organizacemi apod.

Závěrečný úsek zkoumá tezi antisystémové strany autora Giovanni Sartoriho, její charakteristické rysy, respektive jednání v soustavě relevantních politických subjektů. Snaží se taktéž odpovědět na to, jestli je možné nazývat KSČM antisystémovou stranou.

Námět transformace postkomunistických politických subjektů v zemích bývalého Sovětského svazu není nový, a řada politologů, sociologů, historiků či ekonomů se jím zabývá minimálně od počátku 90. let 20. století v relativně rozsáhlém měřítku. Zaujal veliké množství českých i zahraničních autorů. Z našeho pohledu by bylo vhodné rozlišit seznam zdrojů vztahujících se k jednotlivým tematickým okruhům. První část práce se věnuje procesu vyjednávání mezi formací starého systému a nepolitickými složkami, které s tímto režimem nesouhlasí. Cenným spisem se stala *Zpráva o vývoji české společnosti 1989 – 1998* editora Jiřího Večerníka, ale především kniha Jiřího Suka *Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize* rozebírající stěžejní události v Československu od listopadu 1989 do prvních svobodných voleb roku 1990, dále pak studie o *Občanském fóru* od politologa Jana Bureše a jednoho ze zakladatelů Občanské demokratické strany Jiřího Honajzera, nebo *Světová politika 20. století (II.)* od historika Vladimíra Nálevky, atd.

Ve druhém úseku československého přechodu k demokracii podle teorie jsme vycházeli z mnoha studií – například *O přechodu k demokracii* od autorů Vladimíry Dvořákové a Jiřího Kunce, z článku profesora politologie Miroslava Nováka, kterým přispěl do sborníku z *II. Kongresu českých politologů*, ze spisu Herberta Kitschelta a jeho kolegů *Post – communist party systems*. Samuel P. Huntington zpracoval režimní přechody k demokracii v knize nazvané *Třetí vlna*. Rovněž jsme sem zahrnuli typologii Dankwarta A. Rustowa a jeho tři transformační etapy postupující z původního režimu k demokracii v rámci *Transition to Democracy: Towards a Dynamic Model*.

Vhodných zdrojů, pro tuto krátkou studii o postupné transformaci komunistické strany omezené na konkrétní období od roku 1989 až 2004, bylo mnoho. Velice přínosnou se stala mj. sbírka textů od kolektivu brněnských politologů Petra Fialy a Jana Holzera *Komunismus v České republice*, kde jednotlivé kapitoly vystihují vývoj strany v 90. letech, komunistickou programatiku, organizační členění, nebo spřízněné organizace spolupracující s KSČM, respektive Kubátův spis *Postkomunismus a demokracie. Politika ve středovýchodní Evropě* nebo *Stranický systém České republiky* autora Pavla Pšejji. Z hlediska výzkumu historických souvislostí můžeme zmínit knihy: *Kdo ve stínu čeká na moc. Čeští*

komunisté po listopadu 1989 od renomovaných publicistů Petra Dudka a Adama Drdy či *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989* historičky Adély Gjuričové a politologa Lubomíra Kopečka. Nepostradatelnou hodnotu mají elektronická fakta na jednotlivých webových stránkách, významné kapitoly v knize *Trajectories of the Left. Social Democratic and (Ex-) Communist Parties in Contemporary Europe: Between Past and Future* od politologů Miroslava Mareše a Stanislava Balíka, studie nástupnických stran Víta Hlouška a kolegy Lubomíra Kopečka v publikaci *Rudí a různí: transformace komunistických stran*. Mezi podstatně zajímavé dokumenty patří i analýza vývoje české levice a jejího sblížení mj. výzkumného pracovníka Ústavu mezinárodních vztahů Vladimíra Handla, anebo pohled Seána Hanleyho na KSČM jako subkulturní politickou stranu v článku zvaném *Towards breakthrough or breakdown? The consolidation of KSCM as a neo-communist successor party in the Czech Republic*.

Ve čtvrté tematické oblasti jsme zkoumali teorii antisystémové strany. Využili jsme postoje politologa Michala Kubát nebo ekonoma Marka Loužka, kteří interpretují Komunistickou stranu Čech a Moravy jako antisystémovou politickou formaci, ke komparaci našeho porozumění KSČM. Kubát svou domněnku opírá o definici antisystémového subjektu podle Giovanni Sartoriho, a jeho svazku *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*, kterou poté aplikuje na KSČM ve svém článku uvnitř sborníku z *III. Kongresu českých politologů*. Avšak my jsme při použití tezí antisystémovosti vycházeli rovněž z propracovanější klasifikace Giovanni Capoccia. Zajímavé pojetí komunistického subjektu jako subkulturní strany bylo i z pohledu Seána Hanleyho.

Z hlediska hypotéz se lze ptát na čtyři hlavní okruhové otázky, přičemž nejpodstatnější záležitostí vzhledem k tématu práce, se stala hypotéza o transformaci Komunistické strany Čech a Moravy. Jak probíhal přechod komunistického režimu v ČSSR? Jakou teorii nebo teorie jsme využili k rozboru průběhu československé tranzice, dospěla následně Československá socialistická republika až k demokratizaci?

Jak probíhala přeměna samotné strany – ideová, programová, personální – a změna postojů komunistických členů na nižší, střední úrovni i ve vedení? Co je možné říci na konci první a druhé etapy procedurálních změn Komunistické strany

Čech a Moravy? Jak se profiluje strana navenek, respektive jak jsou vnímané přidružené organizace komunistické strany?

Je možné aplikovat Komunistickou stranu Čech a Moravy na tezi antisystémového subjektu v plném rozsahu? Pokud ne, které předpoklady nesplňuje?

2. Sametová revoluce¹

V době sametové revoluce – od 17. listopadu 1989 do konce téhož roku – začala nejvýznamnější proměna novodobé československé historie. Za zlomový bod považujeme moment, v němž komunističtí funkcionáři akceptovali a potvrdili přítomnost opoziční skupiny v tehdejšímu systému, která byla s Komunistickou stranou Československa připravena jednat o nadcházejících vývojových poměrech v československém státu. Na základě těchto jednání byla zformována nová vláda, ve které poprvé od únorového převratu roku 1948 zasedla nekomunistická majorita. Protestující davy lidí při generální stávce donutily komunisty, aby odstranili článek o monopolu moci jedné politické strany, který byl ukotven v ústavě z roku 1968.² Následkem vzájemných ujednání mezi kolektivem předsedy vlády národního porozumění Mariána Čalfy a členy opozičního hnutí vzápětí abdikoval vrcholný ústavní představitel, taktéž hlavní normalizační aktér Gustáv Husák.³ Do funkce československého socialistického prezidenta byl 29. prosince 1989 poprvé zvolen dramatik, spisovatel a nejcharakterističtější osobnost české opozice, Václav Havel.⁴

¹ Autorka práce se zde analýzou termínu revoluce blíže nezabývá. Ačkoli se samotný režimní přelom odehrál fakticky téměř bez krve a celospolečensky byl přijat termín „sametové“ respektive „něžné“ revoluce, Komunistickou stranu Československa lze vnímat za značně neměnný a nejdogmatictější subjekt mezi všemi středoevropskými komunistickými stranami. Novák, M. Demokratický přechod a konsolidace. In: II. Kongres českých politologů. 2003, s. 115.

² 29. listopad 1989 po právu symbolizoval konec vedoucí úlohy KSČ. Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 27.

³ Celé období (od událostí) po invazi vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 až před listopadem 1989, jak tvrdí Stanislav Balík, bývá mylně označováno jako normalizace. Normalizační etapa podle Balíka představuje první období 1969 – 1972, jakmile se komunistický režim zpětně uchýlil (z roku 1948) ke stranickým čistkám, cenzuře a celospolečenskému a politickému utužení systému. Ve druhé fázi (1972 – druhá půle 80. let 20. století) se režim stabilizoval a ÚV KSČ si držela výhradní právo na informační vstupy i výstupy. Třetí etapa (2. polovina 80. let – 1989) si nátlakem vyžádala neodvratný přístup až k pozdějším reformám (nedostatek spotřebního zboží, apod.). Balík, S. Komunistický režim v Československu a přechod k demokracii. In: Patnáct let od 17. Listopadu 1989. 2005, s. 41 – 43.; V Československu v 80. letech 20. století sice vládla KSČ, avšak nechtěla ani nebyla schopna řídit celou společnost. Politická opozice přišla o práci, komfort, nikoli však o život. Tito jedinci a skupiny sice byli pronásledováni, ale k fyzické likvidaci nedocházelo, protože se v této době např. formovaly nejružnější samostatné sociální i politické spolky. Loužek, M. Předlistopadový režim realistickými očima. In: Patnáct let od 17. Listopadu 1989. 2005, s. 73 – 75.

⁴ Bureš, J. Občanské fórum. 2007, s. 148.

2.1 Proces vyjednávání Občanského fóra s komunistickou mocí

Na Občanské fórum, jakožto hlavní opoziční sílu vyjednávající se státní mocí, měla vliv kromě jiných především Charta 77,⁵ tehdejší myšlenková a společenská platforma,⁶ která nesouhlasila s nastavenou tvrdou linií ve fázi československé normalizace i se samotným režimem. OF⁷ vzniklo dva dny po brutálním střetu demonstrujících studentů, kteří protestovali proti vládě jedné straně, neochotě a nepřipravenosti KSČ k zásadním změnám, s Veřejnou bezpečností na Národní třídě, 17. listopadu 1989.⁸ K jeho ústředí řadíme tým uzavřené skupiny,⁹ který se zapojil do veškerých podstatných jednání s vedením komunistické strany, a dále pak koordinační stávkový výbor vysokoškolských studentů.¹⁰ Dne 21. listopadu¹¹ 1989 premiér Ladislav Adamec poprvé, ale zatím neoficiálně, přijal delegaci opozičních představitelů odhodlaných k vyjednávání.¹² O tři dny později, to znamená 24. listopadu, odstoupili čelní představitelé Ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ). Mezitím, co pod tlakem událostí odešla část inkriminovaných exponentů předlistopadového režimu,¹³ zdrženlivé jádro komunistické garnitury se dohadovalo, mj. aby uklidnilo demonstranty při generální stávce,¹⁴ se zástupci opozičního hnutí na sestavení koaliční vlády umírněných aktérů

⁵ Ne všichni význační zastánci nebo členové Charty 77 a už vůbec ne všichni disidenti dostali příležitost jednat s komunistickou mocí, a ovlivnit ji. Navíc k čelným představitelům OF řadíme mnoho lidí, kteří ovšem nepředstavovali disident. Drda, A., Dudek, P. Kdo ve stínu čeká na moc. 2006, s. 87.

⁶ Nálevka, V. Světová politika ve 20. století II. 2000, s. 219 – 220.

⁷ Hlubší analýzou Občanského fóra se zabýval např. politolog PhDr. Jan Bureš, PhD. či Jiří Honajzer [popř. Fiala, P., Mareš, M. Vývoj politických stran a jejich systému po listopadu 1989. In: Zpráva o vývoji české společnosti 1989 – 1998]. Vznikem strategie OF, jeho původem, základní strukturou, informačními nástroji resp. spoluprací jednotlivých místních Fór v českých zemích se výrazně věnoval Jiří Suk v knize Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize (11/1989 – 6/1990).

⁸ Mareš, M. Česká republika. In: Politické strany ve střední a východní Evropě. 2002, s. 122 – 123.

⁹ V. Havel, J. Křížan, A. Vondra, R. Palouš, M. Kocáb, S. Milota, Z. Jičínský, P. Pithart, ad. Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 91.

¹⁰ Bureš, J. Občanské fórum. 2007, s. 149.

¹¹ Následujícího dne se řady Fóra rozšířily o odborníky z Prognostického ústavu Československé akademie věd kvůli představení ekonomického transformačního plánu. Tamtéž.

¹² Diskutovalo se o obsazení křesla budoucího premiéra, prezidenta republiky, jaký počet nominovaných ministrů by měl být (při zachování parity), jak rozsáhlý manévrovací prostor ponechat KSČ, apod. Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003 (více v 1. kapitole).

¹³ Jejíž vliv tehdy sílil hlavně prostřednictvím dalších represivních opatření (obnovení cenzury, propouštění ze zaměstnání, atp.) po násilném potlačení pražského jara armádami Varšavské smlouvy. Bureš, J. Občanské fórum. 2007, s. 152, 156.

¹⁴ Dne 27. listopadu 1989. Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 485.

tehdejšího vládnoucího systému na jedné straně, a umírněné opozice na straně druhé.¹⁵

Na počátku prosince 1989¹⁶ došlo k zásadním proměnám v okruhu komunistických politických elit. Vláda, na níž se domluvily složky OF s Ladislavem Adamcem a v omezeném rozsahu někteří kolegové z ÚV KSČ, padla, neboť v ní bylo zastoupeno příliš velké množství komunistů. Opoziční uskupení transformovalo vlastní strategii¹⁷ a rozhodlo se k bezprostřední participaci v následujícím vládním kabinetu.¹⁸ Následně byla jmenována nová československá vláda prezidentem Gustávem Husákem. Zasedlo v ní více nekomunistických ministrů, které opozice vyslala jako své zástupce. Právě tato skutečnost podnítila Gustáva Husáka k odstoupení z pozice prezidenta Československé socialistické republiky (ČSSR),¹⁹ které tak přispělo k poklidnému průběhu převratu.

Prostřednictvím pracovních a poté stále osobnějších²⁰ schůzek komunistického premiéra Mariána Čalfy a Václava Havla, získal nový předseda vlády důvěry od Federálního shromáždění (FS). Václav Havel s Mariánem Čalfou, jako s premiérem, zprvu nechtěl spolupracovat, nicméně jakmile Havlovi pomohl roku 1990 do prezidentské funkce, Havel změnil názor a navíc se Čalfa stal jeho poradním expertem.²¹

¹⁵ Bureš, J. Občanské fórum. 2007, s. 152.

¹⁶ Přesně do 10. prosince 1989. Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 486 – 488.

¹⁷ Jenže Havel a vůdčí skupina Občanského fóra komunisty podcenila. V této chvíli, kdy byla opozici odevzdávána moc od KSČ, se vytvářeli nové podmínky pro její nástupnickou stranu. Po listopadu 1989 vyjednávali intelektuálové a představitelé Občanského fóra s vládou KSČ, s čímž neměli zkušenost. Předtím definovali řešení k vyvedení z komunistického režimu, ale nyní měli spoluvytvářet praktickou politiku. Drda, A., Dudek, P. Kdo ve stínu čeká na moc. 2006, s. 87.

¹⁸ Navíc generální tajemník ÚV KSČ K. Urbánek (následník M. Jakeše) či premiér M. Čalfa se vzdali svých dosavadních pozic, kterými naopak OF mnohé získalo (nový a vyšší vliv než tomu bylo doposud). Bureš, J. Občanské fórum. 2007, s. 164.

¹⁹ Bureš, J. Občanské fórum. 2007, s. 150.; Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 37 – 59 (1. kapitola).

²⁰ Ačkoli Havel oficiálně i neoficiálně nekomunikoval s KSČ a jejími členy, vytvořil si více než pragmatický vztah k ministroví pro legislativní a státoprávní otázky a následnému předsedovi federální vlády M. Čalfovi. Více informací lze nalézt ve IV. kapitole (Cesta z děravé izolace: Jak čeští nekomunističtí poslanci přispěli k vzestupu KSČM) Drda, A., Dudek, P. Kdo ve stínu čeká na moc. 2006.

²¹ Považoval ho za komunistu, který se snažil limitovanými možnostmi stranu progresivně rozvinout. Přesto však M. Čalfa vypracoval např. návrh ústavy ČSSR, který měl k pokroku a liberalizaci velice daleko. Další podstatná vlastnost, která byla u Čalfy rozhodující, se týkala jeho pragmatičnosti. Nechtěl být chápán právě jako příslušník KSČ (jako předtím L. Adamec), jejíž řady brzy na to opustil, ale politický partner, mluvčí státních struktur a jejich nových zájmů. Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 224 – 228.

Havel byl také vnímán jako zásadní odpůrce totalitarismu,²² avšak jeho porevoluční vazba ke komunistům nebyla ustálena.²³ „Pragmatismus lidí Čalfova typu se potkal s ochotou vůdčích představitelů nové elity k historickému kompromisu.“²⁴ Ke konci prosince 1989 Komunistická strana Československa a Občanské fórum uzavřely rozhodující ujednání. Od vydařené generální stávky k němu oba subjekty směřovaly.²⁵ Od protirežimního hnutí KSČ požadovala záruky, že jí následný vývoj událostí nijak neohrozí, jelikož si byla příliš dobře vědoma toho, že buď skončí, nebo bude za jistých podmínek fungovat dál. 23. ledna 1990 Federální shromáždění přijalo malý zákon o politických stranách, v němž byla komunistická strana spolu s formacemi Národní fronty,²⁶ OF a Veřejnosti proti násilí (VPN) na Slovensku představena jako legálně působící politický útvar.²⁷

Hlavní společenské proudy – *radikální* a *umírněný* – daly vzniknout dvěma stěžejním směrům, které se rozhodly buď tolerovat Komunistickou stranu Československa za určitých podmínek, nebo jí principiálně odmítnout. I. *Politice*

²² Hannah Arendt viděla základ totalitarismu v „totalitním teroru“, zatímco Carl Friedrich a Zbigniew Brzezinski srovnávali totalitní vlády z pohledu totalitní ideologie, hegemonie tajné policie, kde neexistovala žádná autonomie, ale jen monopol vlády jedné strany nad hospodářskou, kulturní a informační skladbou populace. Miller, D., Colemanová, J. et al. Blackwellova encyklopedie politického myšlení. 2003, s. 512 – 513.; Ideologie, byla přítomna ve všech sférách lidského života a nahrazovala náboženství. Loužek, M. Předlistopadový režim realistickými očima. In: Patnáct let od 17. Listopadu 1989. 2005, s. 74.; Ovšem mezi lety 1968 – 1989 se nedá hovořit o totalitě a ideologii totalitarismu v Československu. ČSSR lze označit totalitní zemí v prvních deseti letech (1948 – 1958), i když s jistými připomínkami. Balík, S. Komunistický režim v Československu a přechod k demokracii. In: Patnáct let od 17. Listopadu 1989. 2005, s. 45.

²³ „Nejsme jako oni“ – „oni“ (komunisté) od počátku do konce jejich vlády perzekvovali, zastrašovali veškeré názorové odpůrce, privilegované vrstvy, střední třídu, ad. Kdežto „my“ (opozice a nekomunisté) jsme nechtěli pronásledovat představitelů KSČ. Tím snad mohli mít na mysli respekt k presumpci nevinu do doby soudního postihu a zachování občanských práv. Avšak „nejsme jako oni“ se následně osvědčilo u české společnosti jako přehnaná a idealizovaná tolerance a snaha učinit velkou, tlustou čáru za minulostí s žádnými výčitkami. Drda, A., Dudek, P. Kdo ve stínu čeká na moc. 2006, s. 87 a 90.; Po 9. červnu 1993 prošel legislativním procesem zákon č. 198/1993 Sb. o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu. Od této doby V. Havel shodně s veřejností akceptoval komunistickou stranu za extrémní levicovou politickou skupinu a jako prezident ČR s ní poté už nekomunikoval. Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 394.

²⁴ Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 228.; Balík, S. Komunistický režim v Československu a přechod k demokracii. In: Patnáct let od 17. Listopadu 1989. 2005, s. 43.

²⁵ Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 382.

²⁶ Ačkoli OF hrálo jednoznačně nejvýznamnější roli v počáteční fázi české stranické soustavy do voleb 1990, působily kolem něj i jiné politické subjekty Národní fronty (Československá strana socialistická, Československá strana lidová), nebo obnovené formace (Československá sociální demokracie, Klub angažovaných nestraníků). Mareš, M. Česká republika. In: Politické strany ve střední a východní Evropě. 2002, s. 122.; Fiala, P., Hloušek, V. Stranický systém České republiky. In: Středoevropské systémy politických stran. 2003, s. 15.

²⁷ Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 383.

kompromisu – ústavní shody – šlo o ztrátu převahy a nadvlády KSČ na všech mocenských úrovních, následně zabavení komunisty nabytého majetku. Mimoto Občanské fórum muselo odolávat společenskému nepřijetí principu kolektivní viny za komunistické činy.

II. *Radikální antikomunismus* netrpěl politiku ústupků a požadoval postavení komunistické strany mimo zákon.²⁸ K otázce trestního postihu KSČ prostřednictvím otevřeného dopisu se také vyjádřil pražský prokurátor Tomáš Sokol.²⁹ Nicméně komunističtí poslanci vzhledem k přijatému výše zmíněnému zákonu o politických stranách, vnímali svůj subjekt jako aktivní, státotvorný, vládní a parlamentní formaci politického procesu a zdůraznili, že právě díky jejich pomoci se Havel mohl stát prezidentem ČSSR. Odejmutí jejich majetku proto pokládali za „omezování práv a zpochybňování legality KSČ i celého polistopadového politického procesu“. Opoziční skupina si toto nemohla dovolit, a tak byli následně „reformováni“ komunisté (KSČM) přítomni v postupně vznikajícím stranickém systému Československé federativní republiky (ČSFR) s tím, že se pozvolna pracovalo na změně názvu kvůli pomlčkové válce z Československé federativní republiky na Českou a Slovenskou federativní republiku.³⁰

²⁸ Dělíme ho na podtypy: 1) antikomunismus bývalých politických vězňů 50. a 60. let 20. století, 2) antikomunismus politických stran Národní fronty (směr, který zastával trestný postih a odsouzení zločinů komunistického režimu), 3) antikomunismus spjatý s fungováním místních okresních a podnikových fór, 4) antikomunismus mladé střední generace mj. kolem undergroundu. Tamtéž, s. 385 – 386.

²⁹ Označil KSČ za extremistickou politickou formaci, kterou byl rozhodnutý všemi dostupnými prostředky zakázat. Dopis byl přijat v krajích velice pozitivně. Stal se vyvrcholením protikomunistických nálad. Od této chvíle lze datovat ukončení tabuizace a začátek veřejných debat na téma zodpovědnosti KSČ za křivdy a zločiny spáchané v letech 1948 – 1989, a otázky, zdali má tato strana právo zůstat ve stranickopolitickém systému ČR. Suk, J. *Labyrintem revoluce*. 2003, s. 389 – 390, 394 – 397.; Více informací je možné čerpat ve 3. části V. kapitoly (*Zakázat KSČM? Nikdy!*) Drda, A., Dudek, P. *Kdo ve stínu čeká na moc*. 2006.

³⁰ Suk, J. *Labyrintem revoluce*. 2003, s. 387, viz XIII. kapitola, s. 351 – 355.

3. Československý přechod k demokracii podle teoretiků

Při zkoumání přechodu komunistického Československa směrem k demokracii je nutné zabývat se nejen povahou původního režimu, ačkoli ne tak do hloubky, přesto mu věnujeme pozornost, a způsoby jeho konce. Ale zaměřit se i na vývoj nastolování nového demokratického systému (tranzitologie) a předpoklady, které mohou rychlé a hodnotné transformaci napomoci, utlumit popř. ji zcela zabránit. Pro přechod je typické, že v daný okamžik nejsou ještě přesně vymezena systémová pravidla, jimiž by se měly řídit obě strany – komunistické elity a opoziční hnutí. Tranzice směrem k demokracii probíhá fázemi, které mohou časově splývat – *liberalizace*³¹ a *demokratizace*.³²

Jedna i druhá skupina aktérů se snaží prosadit své vlastní zájmy a potřeby těch, které zastupuje. Občanské fórum bojovalo za požadavky české společnosti, potřebovalo však odstranit vládu jedné strany a změnit nastavenou soustavu principů, které v ČSSR fungovaly po dlouhá čtyři desetiletí. Zato KSČ se snažila zabránit naprosté ztrátě hlasu vlastní strany v nově se ustavujícím režimu. Šlo o stěžejní moment, v němž se definovaly procedurální zásady systému, jejichž následné uspořádání určilo, kdo zvítězí, a kdo se stane poraženým.³³ Výsledkem demokratizace může být A) setrvání starého režimu jako neschopnost dojít ke kompromisu, B) původní režim částečně pozměněn a uvolněn, C) demokracie bez garance, ačkoli se umírnění a reformní představitelé shodnou, stále jsou loajální k tvrdé linii, D) demokracie se zárukami, v níž se smluvně sjednají institucionální změny systému a vytvoří se časový plán předání moci z rukou jedné skupiny směrem k opoziční formaci – „kulaté stoly“.³⁴ Československá liberalizace a demokratizace

³¹ Nachází se na začátku přechodu a prochází jí procesy „otevření“, „přeformulování“ či „přestavba“. Fungují v něm stále původní instituce a struktury, proto se uvádí jako osobitý znak potenciální obnova původního režimu, Balík, S. Komunistický režim v Československu a přechod k demokracii. In: Patnáct let od 17. Listopadu 1989. 2005, s. 49 – 50.; Dvořáková, V., Kunc, J. O přechodech k demokracii. 1994, s. 82 – 90.

³² Po zdárné liberalizaci pokračuje demokratizace – výstavba demokratických institucí, orgánů a zásad. Nastává ve chvíli vzájemných smluv uzavřených elitami i reformisty. Balík, S. Komunistický režim v Československu a přechod k demokracii. In: Patnáct let od 17. listopadu 1989. 2005, s. 50.; Dvořáková, V., Kunc, J. O přechodech k demokracii. 1994, s. 91 – 102.

³³ Dvořáková, V., Kunc, J. O přechodech k demokracii. 1994, s. 77.

³⁴ Říchová, B. Přehled moderních politologických teorií. 2000, s. 254 – 255.

časově splývala. Umírnění komunisté se výměnou za původní exponenty dostali k moci, s čímž souhlasily reformní složky, které si nebyly vědomé měřítka závazků k radikální skupině uvnitř komunistického subjektu a jejich vzrůstajícímu nátlaku. Československá tranzice proběhla úspěšně a s demokratickými garancemi.³⁵ Nicméně komunisté byli legitimizováni, s označením strany a vedoucími funkcionáři, právě prostřednictvím pouhé režimní proměny. Listopadové revoluční události KSČ nezlikvidovali, naopak oboustranná diskuse nad kulatým stolem s OF jim poskytla uchování *statu quo* v Parlamentu i ve vládě až do svobodných voleb v červnu 1990. Občanské fórum se neodvážilo požadovat zákaz nebo rozpuštění komunistické formace, byli si vědomi, že by to vyvolalo jen komplikace a vyostřené poměry.³⁶

3.1 Terry L. Karl a Philipp C. Schmitter

Typologie Terry L. Karl a Philippa C. Schmittera se zabývá *postupem* – multilaterální kompromis či unilaterální silové využití – a dílčími *představiteli* – elita nebo masa – uvnitř daného politického celku při přechodu k demokracii. Mezi transformační mezistupně řadí I. *Pakt* jako ideální možnost, jakmile se vedení obou stran rozhodne vytvořit dohodu založenou na vzájemných ústupcích. II. *Vnucením* shora bez opozice pomocí násilných instrumentů dosáhne stávající vládní garnitura změny politického systému, ovšem může dojít k III. *reformě* zdola a k ústupným manévřům ze strany státní moci za předpokladu lidové mobilizace, nikoli násilí. IV. Pro přechod *revolucí* je charakteristické uvedení všech revoltujících lidí a prostředků do pohotovosti a následné vítězství nad starými elitami. Původní garnitura je za použití nátlaku nahrazena novou. Tento poslední způsob většinou neústí ve zformování funkční a demokratické politické soustavy a zahání jednu stranu do kouta.³⁷

³⁵ Balík, S. Komunistický režim v Československu a přechod k demokracii. In: Patnáct let od 17. Listopadu 1989. 2005, s. 50.

³⁶ Loužek, M. Předlistopadový režim realistickými očima. In: Patnáct let od 17. listopadu 1989. 2005, s. 79.

³⁷ Bureš, J. Občanské fórum. 2007, s. 153.; Novák, M. Demokratický přechod a konsolidace. In: II. Kongres českých politologů. 2003, s. 113.

Vladimíra Dvořáková a Jiří Kunc umísťují Československo do *reformy*, jako výslednici vektorů masy a kompromisu, založeného na multilaterální strategii.³⁸ Politolog Miroslav Novák konstatuje, že Schmitter a Karl chápou československou transpozici jako reformu ve smyslu progresivnějšího komunistického režimu. Jeho struktury zůstaly téměř totožné, a prodělal pouze kosmetické úpravy, nikoli reálný přechod k demokratickému systému. Karl a Schmitter se domnívali, že se v tomto směru měli zabývat předně vnitřními činiteli transformace samotné a opomíjet měnící se mezinárodní okolnosti.³⁹ Avšak mezistátní vývoj významně působil na tranzitivní rozvoj, jak v Československu, tak uvnitř ostatních středo – a východoevropských zemí.⁴⁰ Po srpnu 1968 se Praha stala bezpodmínečně závislou na rozhodnutích vydaných v Moskvě. A situace se nemohla zlepšit ani v ČSSR, alespoň ne do té doby, než se tuhý komunistický režim začal rozpadat v samotném Svazu sovětských socialistických republik (SSSR). Teprve poté se mohlo přistoupit k postupné transformaci. Novák tvrdí, že nebylo nutné se obávat ani tak přítomnosti sovětské armády, jako spíše příliš ploché a „sametové“ reakce na uvolňování režimu. Zejména pak v době, kdy bylo jisté, že se vývoj nedá zvrátit. Proto se podle něj mělo reformní uskupení pustit do vyjednávání daleko razantněji a nekompromisněji.⁴¹

³⁸ Dvořáková, V., Kunc, J. O přechodech k demokracii. 1994, s. 63 - 69.; Novák, M. Demokratický přechod a konsolidace. In: II. Kongres českých politologů. 2003, s. 111 – 121.

³⁹ J. J. Linz a A. Stephan ve své studii Problems of Democratic Transition and Consolidation uvádí, že vzhledem k přechodům v minulosti je možné nalézt tři typy ovlivňující mezinárodní situaci: 1) zahraniční politika země, 2) duch doby (Zeitgeist), 3) účinek šíření. Novák, M. Demokratický přechod a konsolidace. In: II. Kongres českých politologů. 2003, s. 114.

⁴⁰ Toto stanovisko obou autorů bylo mj. způsobeno tím, že se soustředili spíše na přechody režimů v Jižní Evropě (JE) a Jižní Americe (JA), při nichž doporučovali reformistům spolupracovat na tranzici s držiteli moci v maximální možné míře. Jinak by je mohly ohrozit skupiny, které se částečně také podílely na vládě země a zastrašovaly případnou opozici (armáda). V těchto oblastech (JA, JE) taktéž faktor zahraniční problematiky neměl podstatný vliv. Novák, M. Demokratický přechod a konsolidace. In: II. Kongres českých politologů. 2003, s. 113 – 117.; Karl, T. L., Schmitter, P. C. From an Iron Curtain to a Paper Curtain. 1995.; Karl, T. L., Schmitter, P. C. The Conceptual Travels of Transitologist and Consolidologists. 1994.

⁴¹ Novák, M. Demokratický přechod a konsolidace. In: II. Kongres českých politologů. 2003, s. 111 – 121.

3.2 Guy Hermet, Jerzy J. Wiatr, Samuel P. Huntington

Miroslav Novák ve svém článku zpracovává teze výše uvedených společenskovědních autorů a snaží se srovnávat výsledky jejich klasifikace. Francouzský politolog a odborník v oblasti tranzitologie Guy Hermet roztřídil transformace na skupinu *oktrojovaných, spoluřízených a vynucených*. Podle Nováka má s tímto rozdělením mnoho společného typologie polského politologa a sociologa Jerzyho J. Wiatra, v níž dělí politické přechody na typ *kontrolovaný otevřením*, kde nachází Novák shodu s oktrojovaným druhem, transformaci *dohodou* téměř korespondující se spoluřízeným typem, a přechod *kapitulací* shodující se přibližně s vynucenou tranzicí.⁴² Na závěr Huntington člení demokratizační procesy na *přerod* jako období dohlížejícího otevření, kdy se do popředí snah o konstituování demokracie dostanou existující vládní skupiny stávajícího režimu. *Výměna* je zhruba ve shodě s přechodem dohodou, a přichází, jakmile je sesazeno staré zřízení a opozice se ujme ustavení demokracie. *Přeměna*, která se odehrává, pokud režim postoupí k demokratizaci za předpokladu vzájemného konsensu politických elit a opozičních skupin, více či méně odpovídá přechodu kapitulací.⁴³

Miroslav Novák pokládá Československo za příklad přechodu *kapitulací* (Wiatr) neboli *implozí*, spíše než za *vynucenou* transformaci (Hermet), a má velice blízko k typu *přeměny* (Huntington). Podstatnější úlohu právě u *kapitulace* v případě Československa hrály měnící se zahraničněpolitické události, mnohem více než celospolečenská zmobilizovaná masa a opoziční skupiny, které byly evidentní při pohledu na sovětské tanky, jenž obsadily ČSSR od srpna 1968 až do roku 1990.⁴⁴

⁴² Zkoumal a porovnával proces demokratizace na Španělsku a Polsku. Novák, M. Demokratický přechod a konsolidace. In: II. Kongres českých politologů. 2003, s. 116 – 117.

⁴³ Huntington, S. P. Třetí vlna. 2008, s. 114 – 115. Autor se zde zabývá především tím, kdo v celém přechodu získává výraznější roli (původní držitelé moci nebo opoziční síly). Kromě toho třetí vlna je poslední vlnou demokratizace moderního světa, k němuž došlo mezi lety 1974 – 1990. Viz 3. Kapitola (Jak? Demokratizační procesy).

⁴⁴ Nálevka, V. Světová politika ve 20. století II. 2000, s. 182 – 189.

3.3 Herbert Kitschelt a kolektiv

Politolog Herbert Kitschelt se spolu se svými kolegy v kapitole o historickém dědictví, strategiích demokratizace a cestách směrem k postkomunistické politice zabývá tím, jak nezávislý proces vytváření nových politik a ekonomik v postkomunistické fázi závisí na historickém odkazu a rovněž na strategickém výběru aktérů. Odkaz alespoň zpočátku formuje zdroje a očekávání, a to napomáhá aktérům definovat jejich zájmy a vybrat postupy a prostředky k dosažení politické moci. Proto zde autoři analyzují modely charakterizující elementy a rozmanitosti v původních komunistických režimech směřujících k institucionální změně a pádu daného zřízení. V další části nabízejí předpoklady, kterými se pokoušejí vysvětlit, jaké zkušenosti a strategická uspořádání panují mezi představiteli před a během komunistické vlády stejně jako v přechodu k novému postkomunistickému pořádku, který ovlivňuje povahu konkurence mezi politickými stranami a charakter politické reprezentace utvářející odlišný proces sdružování zájmů a kolektivního rozhodnutí napříč novými demokratiemi.⁴⁵ V kapitole o historickém dědictví a postkomunistické politice se Kitscheltův tým snaží vysvětlit logiku předmětu komunistického režimu a jeho pádu ve třech krocích prostřednictvím (I) diskuse nad třemi variantami komunistické vlády a společenskopolitickými institucionálními předchůdci. (II) Dále odkrývá, jak tato trojice uspořádání komunistických vlád otevřela jiné strategie cest režimní transformace na konci 80. let 20. století. (III) Na závěr nabízí skupina autorů návrh, jaký měly dopad na vývoj a vymezení nových demokratických vlád různé vzory režimního přechodu, a využití na empirických případech.⁴⁶

V jejich teorii existují dvě oblasti, které jsou zásadní pro přechod k demokracii a taktéž pro kvalitu demokratického procesu v postkomunistických státech. První dimenze se zabývá charakterem komunistického režimu, který se spoléhá na formálně – racionální byrokratický státní aparát stěžejní pro omezení korupce a klientelismu. Právě formální byrokracie může mít dlouhodobé následky pro budování občansko-stranických vazeb. Podpora komunistického systému formální byrokratické vlády závisí na starších vzorech státního formování,

⁴⁵ Kitschelt, H. (eds.). Post-communist party systems. 1999, s. 19.

⁴⁶ Tamtéž, s. 20.

ekonomického rozvoje a politické mobilizace v minulosti. Ve druhé okruhu se věnuje odlišnostem mezi komunistickými režimy, v němž komunistický subjekt používá formu nátlaku či kooptace z hlediska uspokojení režimu. Jinými slovy, jedná se o rovnováhu mezi komunisty a jejich protivníky v předkomunistickém období politického režimu.⁴⁷

Na základě těchto dvou oblastí vymezujeme tři typy režimů a jejich historický původ – *patrimoniální*, *národně – akomodační* a *byrokraticko – autoritářský* komunismus. *Patrimoniální* typ je charakteristický linií občanů na samotném vrcholu politické moci soustředěné kolem úzké zájmové skupiny či individuálního vládce uznávaného jako kult osobnosti, stranickým aparátem a okolím.⁴⁸ Stupeň formálně byrokratické institucionalizace v zemi a straně zůstává nízký. Vládnoucí zájmová skupina proniká do politického aparátu skrze nepotismus, respektive klientelistické sítě. Vládcí silně utlačují opozici požadující právo na participaci, nebo dochází k dosazování představitelů shora, což snižuje pravděpodobnost vzestupu opozičních sil, které by pěstovaly novou ideu modernity a požadovaly cestu k pokroku. *Národně – akomodační* komunistický režim byl utvářen v prostředí s rozvinutějším formálně racionálním byrokratickým vládním složením, a také s poměrně oddělenou stranickou reprezentací a odbornou státní správou. Právě zde vedení spoléhalo spíše na kooptaci než na represe, a bylo ochotné postoupit umírněným krokem směrem k ekonomické a politické liberalizaci v naději, že vedoucí úlohu jedné strany občané přijmou lépe.⁴⁹ *Byrokraticko – autoritářský* systém se přiblížil k totalitárnímu modelu státní strany se všemocnou vládou provázanou byrokratickou mašinérií, ovládanou plánováním a disciplinovanou či hierarchicky stavěnou komunistickou stranou. Tento celek spoléhal na řadu ekonomických, administrativních zalců, kteří plánovali ekonomiku, jež by produkovala relativně vyspělé průmyslové zboží a služby. Přísná stranická kázeň netolerovala politická vyjednávání a vzájemné přizpůsobení zájmů vnějších potenciálních mocenských soupeřů, kteří se v tomto prostředí setkávali s mnohem ostřejší režimní reakcí. Jedná se o formu politické vlády, která se kryje s poměrně pokročilou úrovní silné industrializace a spoléhá na

⁴⁷ Tamtéž, s. 21 – 22.

⁴⁸ V krajním případě tento typ vyústí až k sultanistické vládě jednotlivce a jeho rodiny. Tamtéž, s. 23.

⁴⁹ Tamtéž, s. 24 – 25.

jisté zastoupení technokratů, nepovolovala jakoukoli politickou diverzi. Tento typ nalézáme v zemích s výraznou liberálnědemokratickou zkušeností v meziválečném období a samovolnou mobilizací buržoazních a proletářských politických formací kolem třídně založených stran začínajících v pozdním 19. století. Komunistický režim mohl být vůči protekci a klientelismu odolnější než jiné druhy komunistických vlád díky disciplinované komunistické straně přímo organizované z pracující třídy zformované vně a proti existujícím politickým institucím vytvořeným kvůli vzestupu moderního profesionálního státního aparátu. Ze závěrů by tedy mělo vyplynout, že politické instituce, nikoli úroveň ekonomického rozvoje, zásadně determinují strategie politické transformace v závěru 80. a na počátku 90. let 20. století. Následné ekonomické rozdíly v postkomunistických státech mohly mít poté vliv na odlišné způsoby a směry ekonomických reforem a úspěšnou tržní liberalizaci.⁵⁰

3.3.1 Vztah mezi typem komunismu a typem přechodu

Režimní změna v *patrimoniálním* systému čeká na vládní elity, které ji spouští, demokratická opozice zůstává slabá.⁵¹ Vládnoucí garnitura je natolik systémově zavedená a jistá ve svých pozicích, že pouze mění označení veřejné ideologie, symboly spojené s jejím režimem a udrží si svůj status mocenského aparátu. Způsob přechodu bývá v těchto *patrimoniálních* režimech označovaná za transformaci, transakci, vnucení nebo vzniká dohodou nad reformami uvnitř vládnoucího celku.⁵² Přechod *národně – akomodační* komunistické formy vlády lze charakterizovat přítomností myšlenkové různorodosti ve straně rozdělující zastávce tvrdé linie a reformátory. Přestože jsou vládní elity již příliš oslabené a rozdělené na to, aby iniciovaly reformy z vlastní vůle, stále jsou dost silné natolik, aby požadovaly ústupky od opozice výměnou za kontrolované demokratické otevření. Režimní přeměna spočívá v přechodu založeném na vyjednávání mezi komunistickými představiteli a opozičními reformátory, kteří disponují významnými organizačními

⁵⁰ Tamtéž, s. 25 – 28.

⁵¹ Mezi *patrimoniální* systémy patří řada postkomunistických zemí vedená autoritářskou osobou, s převahou rolnického obyvatelstva a nedostatečnou společenskou vrstvou schopnou vyslovit nesouhlas s nedemokratickou vládou – např. Arménie, Moldavsko, Makedonie, Bělorusko. Avšak samozřejmě v tomto výčtu záleží na způsobu přechodu, jestli se odehrál prostřednictvím vnucení, jednání, reformami, nebo zda - li navázal na předchozí systém jen pod novým označením. Kitschelt, H. (eds.). *Post-communist party systems*. 1999, s. 23 – 24, 39.

⁵² Tamtéž, s. 30.

schopnostmi, veřejnou podporou a vhodnými zdroji pro případnou demokratickou mobilizaci. Proreformní představitelé z vládní i opoziční garnitury mají zásadní podíl na přechodu prostřednictvím dohody elit a opozice, které se otevírá prostor pro možné obsazení pozic ve vládních funkcích. Přesto však komunističtí vládcí kromě toho, že jim zůstávají ekonomické a politické prostředky, přijímají nový řád a tím se mohou účastnit svobodných voleb a zastávat i nově nabyté úřady.⁵³ Komunistické elity v *byrokraticko – autoritářském* režimu nekompromisně udržují své pozice a k tomu také využívají represivní metody až do samého konce své vlády, jelikož nejsou ochotné jednat o změnách režimu. Zato opoziční představitelé jsou schopni zosnovat krátký a ostrý úder masové mobilizace za účelem ukončení vlády elit. Napomohla jim k tomu taktéž mezinárodní situace a dominový účinek pádů sousedních komunistických zemí v bývalém východním bloku. Vládnoucí subjekty se musely podvolit náhlým a velkým protestům, v nichž postupně získaly moc nové skupiny zastávající alternativní opoziční proud.⁵⁴

V předcházejících odstavcích jsme se pokusili o charakteristiku kategorií komunistických vlád, vlivu jejich předchůdců, forem meziválečného politického zřízení, jednotlivých typů přechodů, které se staly příčinou pro nový postkomunistický režim a jeho moderní institucionální charakter. Rozmanitost komunistických vlád podmiňuje odlišnou intenzitu a orientaci protikomunistických opozičních skupin při transformaci. Uspořádání, podpora a ideologická srozumitelnost opozice a komunistických formací působí na institucionální výběr, který poté utváří novou politiku. *Patrimoniální* komunistické režimy nedisponují silnými liberálně – demokratickými uskupeními, ale naopak nacionalistickými a etnicko – kulturními požadavky a personalizovanými zájmovými skupinami.

⁵³ Pokud bychom se věnovali čistě tomuto typu režimu v transformaci vyjednáváním, našli bychom příklady Maďarska, Slovinska a Chorvatska. Ovšem pokud skloubíme prvky *národně – akomodacího* komunistického režimu na jedné straně a *byrokraticko – autoritářského* či *patrimoniálního* na straně druhé, najdeme přechody všech výše zmíněných typů od jednání až po kontinuální navázání na původní režim. Spojení prvků *národně – akomodacího* a *patrimoniálního* systému komunistické strany zformovalo přechody v pobaltských státech nebo v Srbsku. Naopak jediným příkladem kombinace s *byrokraticko – autoritářským* režimem se stalo Polsko. Tamtéž, s. 30 – 31, 39, 41.

⁵⁴ Tamtéž, s. 31.

Liberálně – demokratické síly jsou však silnější právě v *byrokraticko – autoritářském* a *národně – akomodačním* komunistickém režimu.⁵⁵

Na základě vymezení předchůdců komunistické vlády, druhů a způsobů přechodů z původních systémů Kitschelt a jeho kolegové klasifikovali u těchto tří typů komunistických mocí jejich následné prodemokratické institucionální pořádky. Jelikož zůstávají liberální demokraté v *patrimoniálních* režimech ve slabém postavení, politické subjekty vedou frakce formované kolem význačných osobností, které aby získali funkce, volí možnost většinového volebního systému, úřad prezidenta se silnými pravomocemi a obecně slabý parlament. V postkomunistických zemích *národně – akomodačních* režimů si následnické komunistické strany uchovávají vyjednávací moc a jistou popularitu vzhledem k jejich ochotě reformovat zřízení. Dochází zde ke kombinaci proporčního a většinového volebního systému, kde je vláda odpovědná parlamentu a prezident působí se středně silnými kompetencemi. V bývalých *byrokraticko – autoritářských* komunistických režimech komunisté ztráceli výsadní postavení na úkor nových liberálních demokratů, kteří požadovali, aby byl úzký počet představitelů zbaven svých pozic, a to prostřednictvím proporční volební soustavy, kabinet odpovědný parlamentu a slabší prezidentské pravomoci.

Kitscheltův tým uvedl Československo,⁵⁶ respektive české země jako představitele *byrokraticko – autoritářského* druhu na základě aplikace jejich teorií, které jsme oddělily časově na fázi meziválečnou, období bezprostředně po uchopení moci komunistickou formací, cestu režimní přeměny, a transformační konsekvence v dalším systémovém vývoji. Pouze v několika ohledech patří k této skupině i Německá demokratická republika. V období před převzetím moci komunistickou stranou dosáhlo ČSR spolu s tržním ekonomickým systémem i vysokého stupně industrializace, konaly se pravidelné svobodné demokratické volby, kde dostávala prostor myšlenková různorodost. Mobilizovaly se, jak střední vrstvy obyvatelstva,

⁵⁵ Tamtéž, s. 32.

⁵⁶ Podle autorů české země a Slovensko prodělaly rozličný vývoj, což mělo dopad na odlišné vyvíjení KSC a Komunistické strany Slovenska (KSS). Hloušek, V., Kopeček, L. Nástupnické komunistické strany a jejich typologie: In Rudí a růžoví. 2002, s. 19.

tak dělnictvo a rolnické nátlakové skupiny.⁵⁷ Co se týče způsobů komunistické vlády, KSČ měla blízko k totalitárnímu modelu státostrany s byrokratickým aparátem, kde fungovala direktivní ekonomika, technokratické experimenty s minimální odborností a vysokou stranickou disciplinou.⁵⁸ Dále pak převládala silná hierarchie komunistického subjektu, který využíval často represe a odmítal názorovou pluralitu.⁵⁹ Ačkoli držitelé moci zůstali v průběhu transformace jednotní a nekompromisní, v menší míře tolerovali artikulaci opozičních zájmů např. během Pražského jara 1968 nebo až na konci 80. let 20. století se zlepšením politické situace po nástupu Gorbačova.⁶⁰ Československý stát byl zbaven komunistické nadvlády prostřednictvím společenského hlasu odporujícího proti režimu a díky mobilizační schopnosti opozice.⁶¹ Proces režimního přechodu byl způsoben zhroucením tehdejšího řádu a doprovázen tlakem krátkých, ovšem ostřejších masových protestů. Během transformačního vývoje byla v parlamentním systému s limitovanými pravomocemi hlavy státu určena uzavírací klauzule do dolní komory a zvolen poměrný volební systém.⁶² V ČR a Německé demokratické republice zhroucení komunistické vlády jedné strany na podzim 1989 následovalo z režimu, který si osvojil spíše praktiky útlaku a kooptace než korupčního jednání. Občanská společnost povstala proti komunistickým vládám jen zřídka. V Německé demokratické republice se podobné snahy potlačily roku 1953. V českém prostředí se jednalo o rok 1968. V tomto případě úsilí bylo vyvinuto shora technokratickými reformami v samotné vládní komunistické straně.⁶³

⁵⁷ Země vesměs prodělaly liberálně – demokratickou zkušenost v meziválečné době. Kitschelt, H. (eds.). *Post - communist party systems*. 1999, s. 27.

⁵⁸ V 70. a 80. letech 20. století SSSR nebyl schopen kvůli státem plánované ekonomice udržet krok se Spojenými státy v rámci technologických novinek. K čemuž se přidala další porážka – válka s Afghánistánem. Tyto události mimo jiné přiměly Sovětský svaz k tomu, aby dílčím zemím východního bloku postupně dopřál jisté množství autonomie v politickém rozhodování. Kitschelt, H. (eds.). *Post - communist party systems*. 1999, s. 28 – 29.; Nálevka, V. *Světová politika ve 20. století II*. 2000, s. 193.

⁵⁹ Balance sil byla nakloněna komunistům, přestože v těchto zemích existovala občanská a politická mobilizace v meziválečné době, která se poté stala základem pro antikomunistické povstání. Komunistické strany tohoto typu režimu byly silně oddané diktatuře proletariátu, a ortodoxní ideologii marxismu – leninismu. Kitschelt, H. (eds.). *Post - communist party systems*. 1999, s. 26 – 27.

⁶⁰ Silní liberální demokraté, naopak slabší nacionalistická uskupení. Kitschelt, H. (eds.). *Post - communist party systems*. 1999, s. 37.; Nálevka, V. *Světová politika ve 20. století II*. 2000, s. 21 – 22.

⁶¹ Kitschelt, H. (eds.). *Post - communist party systems*. 1999, s. 30.

⁶² *Tamtéž*, s. 36 – 37.

⁶³ *Tamtéž*, s. 39, 41 – 42.

3.4 Dankwart A. Rustow

Teorie Dankwarta A. Rustowa rozlišuje, vzhledem k naší studii Československa, tři transformační etapy.⁶⁴ Jednotlivá údobí jsou vymezena časově a věcně, podle postupu směřujícího k ustálenému demokratickému systému.

I. Během *přípravné*⁶⁵ fáze vznikají nové elity (Občanské fórum), pro něž je daný problém zásadní a vytráčí se, teprve až opozice vytvoří demokratické řešení. Jde o etapu jako odezvu a reakci na potlačení studentské demonstrace bezpečnostními složkami komunistického režimu, a poté zformování protirežimního hnutí. Obě strany sporu čelí vzájemným konfliktům.⁶⁶ Jako hlavní znak této fáze Rustow považuje polarizaci názorů, nikoli pluralitu.⁶⁷ Zatímco Občanské fórum otevřeně kritizovalo celou komunistickou strukturu, KSČ pozorovalo stále vzrůstající vliv opoziční skupiny, který vyvrcholil generální stávkou. Na závěr přípravné fáze přijalo komunistické vedení opozici k oboustranným jednáním, jelikož pochopilo, že použití násilí již déle není únosné a možné.⁶⁸

II. V průběhu *rozhodující*⁶⁹ etapy zprvu došlo k uvolnění režimu, nápravě nejruznějších bezpráví minulosti, k povolení svobodné opozice, rozšíření volebního práva, atd.⁷⁰ V tomto období došlo ke vzájemné shodě, úmluvě o vzájemném respektu mezi oběma tábory. Avšak postoje komunistů a opozičního uskupení se neustále v mnohém lišily – např. v postupu při jednáních či úpravách sporných programových bodů projednávajících přechod k demokracii. Hlavní pozornost se upínala na otázku sestavení dohod, v nichž se OF a komunisté měli názorově

⁶⁴ Rustow ve své klasifikaci dává na začátek fázi předpokladů a podmínek demokracie. V tomto typu hovoří o národní identitě, která musí být právě zde, aby předeslala další fáze demokratizace. Na druhou stranu načasování není natolik podstatné (mohlo jít o období před několika staletími). Autor mj. se socioekonomickými ukazateli uvnitř těchto předpokladů nepočítá. Pokud by se jednalo např. o dobu, jež dávno předcházela modernizaci, nemohla by být řeč o ekonomickém rozvoji. Rustow, D. A. *Transition to Democracy*. 1970, s. 350 – 352.

⁶⁵ 17. listopadu 1989 až 27. listopadu 1989. Ekonomické faktory mohou a nemusí hrát podstatnou roli. Rustow, D. A. *Transition to Democracy*. 1970, s. 352 – 355.; Bureš, J. *Občanské fórum*. 2007, s. 165.

⁶⁶ Spory produkují proces integrace a vytvářejí postupy pro jejich urovnání. Rustow, D. A. *Transition to Democracy*. 1970, s. 352 – 355.

⁶⁷ Tamtéž, s. 354.

⁶⁸ Bureš, J. *Občanské fórum*. 2007, s. 165.

⁶⁹ 28. listopadu 1989 až červen 1990. Fáze, kde a) demokratický obsah může být však náhodný, b) nebude představovat dohodu v nejdůležitějších záležitostech, c) i v budoucnu zůstanou rozdílné preference, d) by ujednání mělo být zprostředkováno jak politickým aktérům, tak občanům. Rustow, D. A. *Transition to Democracy*. 1970, s. 355 – 357.; Bureš, J. *Občanské fórum*. 2007, s. 165 – 166.

⁷⁰ Rustow, D. A. *Transition to Democracy*. 1970, s. 355.

sjednotit zejména ve věci procedurálního vývoje, který se orientoval především na splnění maximálního počtu úkolů. Uskutečnění těchto záměrů je však pracně vymahatelné, proto se snadno může stát, že proces tranzice se nakonec mnohdy neshodne s kritérii smluveného dokumentu.

Podle historických souvislostí v ČSSR tato etapa začala zásadními kroky, které přispěly k opravdovým změnám na cestě k demokracii. Šlo o oficiální přijetí⁷¹ Občanského fóra premiérem Adamcem dne 28. listopadu 1989, přičemž prvotní slib o nulovém mocenském zásahu proti opozičnímu hnutí padl již před sedmi dny, do 10. prosince 1989. Tehdy byla nově sestavena první vláda s majoritou nekomunistů. Poté se vyjednávači na komunistické a opoziční straně domluvili na tom, že vláda navrhne Federálnímu shromáždění, aby odhlasovalo zrušení tří ústavních článků v socialistické konstituci.⁷² Nová ústava ČSFR nebyla až do zániku federace přijata.⁷³

Smluvená pravidla hry se nakonec realizovala, vláda národního porozumění byla jmenována, umírněný komunist Alexander Dubček zvolen předsedou FS, a Havel se stal prezidentem. Konec roku 1989 přinesl význačné obměny na vedoucích pozicích státních institucí.⁷⁴ Počátkem následujícího roku se reformisté vložili do transformace politického systému, zformování a schvalování moderních volebních zákonů či plánování prvních svobodných voleb.⁷⁵

⁷¹ Na němž se obě strany dohodly, že Adamec do 3. prosince 1989 vytvoří návrh na nově složenou vládu a požádá prezidenta Husáka o jmenování, jež bylo později odmítnuto. Mimo jiné v ní měli zasednout i nestranní. Bureš, J. Občanské fórum. 2007, s. 166.

⁷² Ustanovení o monopolu komunistické moci, Národní fronta a KSČ v jejím čele, výuka marxismu – leninismu. Toto odstranění napomohlo k postupné pluralitě a demokratickému rozvoji ČSSR. Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 256 – 268.; Mareš, M. Česká republika. In: Politické strany ve střední a východní Evropě. 2002, s. 121.

⁷³ Mareš, M. Česká republika. In: Politické strany ve střední a východní Evropě. 2002, s. 121.

⁷⁴ Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 226 – 227.

⁷⁵ Bureš, J. Občanské fórum. 2007, s. 166.; Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 255 – 282 (část X. kapitoly).

(3) Během závěrečné fáze *navyknutí* a samotného procesu demokracie probíhá soupeření mezi politickými subjekty ve volbách a mezi politiky usilujícími o vedoucí postavení v rámci těchto struktur. Nový režim funguje na principu pokusu a omylu.⁷⁶ V této etapě si společnost i politické elity uvykly na chod všech elementů, které byly uzavřeny ve výše zmíněných úmluvách. Případné spory se řešily prostřednictvím vzájemného kompromisu. Úspěšnost této fáze se zvyšuje, pokud se v ní rozprostírá oblast pro názorovou rozmanitost, i v řešení sociálních otázek, či pro personální proměnu v institucích státu, tzn. osobnosti smýšlející demokraticky a postrádající návyky a břímě minulého režimu. Aby došlo k podobně příznivému průběhu, Dvořáková a Kunc se shodnou na poměrném proporcčním volebním systému,⁷⁷ přiměřeném pro země s podobným přechodovým vývojem.⁷⁸

Pomocí demokratických voleb, které se v Československu konaly poprvé svobodně přesně po čtyřiačtyřiceti letech, se mohly položit základní kameny nového ekonomického a politického systému. Populární subjekty v českých zemích (OF) i na Slovensku (VPN) splnily svůj kardinální úkol. Po postupných změnách a reformách tehdejšího komunistického režimu v listopadu a prosinci 1989 připravily zemi na první volby,⁷⁹ které byly referendem „(...) mezi politickou minulostí (komunistickou a obecně stranickou politikou) a politikou budoucnosti (demokratickou a občanskou)“.⁸⁰ Nicméně v programových dokumentech všech politických subjektů chyběla nezbytná konkrétní agenda zpracovávající návrhy ekonomických změn. Alespoň z tohoto hlediska tedy zatím volby nemohly přinést výraznější posun.

⁷⁶ Rustow, D. A. *Transition to Democracy*. 1970, s. 358 – 361.

⁷⁷ Rozhodnutí z 23. ledna 1990 o tom, že bude přijat poměrný volební systém (proti přání prezidenta Havla), se rovnalo povzbuzení pro existující stranické subjekty a pro zakládání nových stran. Dvořáková, V., Gerloch, A. (eds.). *Krystalizace struktury politických stran v ČR po roce 1989*. 1996, s. 57.

⁷⁸ Dvořáková, V., Kunc, J. *O přechodech k demokracii*. 1994, s. 103 – 110.

⁷⁹ Do nichž vstupovala opozice s heslem „Strany jsou pro straníky, OF je pro všechny“. Občanské fórum zvítězilo s vysokým předstihem – do Sněmovny lidu (SL FS) získala 68 (53,15 % hlasů) z 99 křesel, do Sněmovny národů (SN FS) 50 (49,96 % hlasů) ze 75 křesel, Českou národní radu (ČNR) zastoupilo 126 poslanců (49,50 %) z celkových 200. Honajzer, J. *Občanské fórum*. 1996, s. 23 – 25.; Zisk KSČ nebyl neopomenutelný – jednalo se o 12 mandátů do SN FS (13,80 % hlasů), 15 poslanců do SL FS (13,48 % hlasů) a 32 mandátů (13,24 % hlasů) do ČNR. Fiala, P., Hloušek, V. *Stranický systém ČR*. In: *Středoevropské systémy politických stran*. 2003, s. 16.; Volby roku 1990 do SN FS - <http://www.volby.cz/pls/sn1990/u610>, SL FS - <http://www.volby.cz/pls/sl1990/u610>, ČNR - <http://www.volby.cz/pls/cnr1990/u610> [cit. 2010-07-23].

⁸⁰ Suk, J. *Labyrintem revoluce*. 2003, s. 445.

Faktickou hranici lze u této fáze nalézt jen obtížně. V případě, že by se jednalo o přijetí Ústavy České republiky ukotvující veškeré relevantní principy stabilizovaného českého transformovaného politického systému, za skutečný konec bychom mohli považovat prosinec roku 1992. Jestliže však pracujeme s otázkou geneze stranického systému v České republice (ČR), je nutné posunout pomyslnou hranici do období, kdy se podařilo etablovat jednotlivé politické subjekty do parlamentních voleb roku 1998.⁸¹

⁸¹ Bureš, J. Občanské fórum. 2007, s. 166 – 167.

4. Transformační procesy v severovýchodní Evropě a přeměna KSČ v KSČM

Ačkoli k rozpadu Sovětského svazu došlo už před více než 20 lety, diskuse o komunistických stranách a postkomunismu jsou i nadále aktuální. Ve většině stranických systémů zemí někdejšího východního bloku se po roce 1989 účelově rušily komunistické strany, aby se mohly zformovat jejich sociálně demokratické a socialistické alternativy, jež byly ochotny připustit vinu za minulý režim. V některých postkomunistických státech jsme ale zpozorovali velmi nízkou aktivní snahu o transformaci – Bulharsko, Rumunsko. V jiných případech se postkomunistické strany ustavily jako demokratická politická seskupení s jasnou podporou vlastní přeměny názvu, ale zejména ideologie – Maďarsko, Polsko.⁸²

V postkomunistické Evropě došlo k výraznějším změnám komunistických uskupení ve 14 zemích,⁸³ v pěti dalších⁸⁴ si obdobné strany ponechaly svůj marxisticko-leninský charakter. Česká republika se stala jediným představitelem konsolidované demokracie⁸⁵ z této druhé skupiny zemí, u které lze tvrdit, že má postkomunistickou a zároveň komunistickou stranu. Je však otázkou, jestli je možné Komunistickou stranu Čech a Moravy (KSČM) oprávněně nazvat „běžnou“ politickou stranou, která má své místo a účast v českém stranickopolitickém systému.

⁸² Balík, S. Communist Party of Bohemia and Moravia and its Attitudes towards own History. In: Trajectories of the Left. 2005, s. 140.; Kubát, M. Postkomunismus a demokracie. 2003, s. 90.

⁸³ Albánie, Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Chorvatsko, Estonsko, Jugoslávie, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Makedonie, Polsko, Rumunsko, Slovensko a Slovinsko. Kubát, M. Postkomunismus a demokracie. 2003, s. 90.

⁸⁴ Bělorusko, Česká republika, Moldavsko, Rusko, Ukrajina a od roku 2002 i Slovensko, kde se od Strany demokratické levice oddělilo konzervativnější levicové křídlo a prvně se dostalo do parlamentu. Tamtéž, s. 90 – 91.

⁸⁵ Jde o demokracii ustavenou, pevně ukotvenou a hlavně fungující demokracii, která splňuje veškeré demokratické principy. Fiala, P. Česká republika: transformující se nebo konsolidovaný politický systém? - www.cepsr.com/dwnld/fiala101.rtf [cit. 2010-07-23].

4.1 Období hledání transformačního postupu komunistické strany (1989 – 1993)

Abychom lépe porozuměli vývoji komunistické strany po listopadu 1989, je třeba se krátce vrátit do historie. V českých zemích se vyvinulo masové sociálnědemokratické odborářské hnutí v pozdním 19. století, což považujeme za jeden ze základů pro zformování Komunistické strany Československa. Vliv KSČ postupem času rostl zčásti kvůli deziluzi z první a druhé světové války nebo zklamáním z neobětavosti zejména Francie a Velké Británie při Mnichovu 1938. Během voleb do ústavodárného Národního shromáždění roku 1946 komunistický subjekt v českých zemích zvítězil se 40 % hlasy a na celostátní úrovni s převahou téměř 38 % hlasů, což vedlo k vyhlášení nového cíle v lednu 1947, a to získat mnohem podstatnější vliv v československém státě. V únoru 1948 byli tak komunisté schopni převzít moc a předstírat respekt k zákonům ČSR. Dosažení natolik znatelné obliby, masové podpory, moderní státní správy a sociální skladby obyvatelstva stálo za vytvořením byrokraticko – autoritářského mocenského aparátu komunistické strany typického pro represe a odpor k reformám, než tomu bylo u slabších národně – akomodačních komunistických systémů v Maďarsku a zčásti v Polsku. Následnická strana odvozená z tohoto režimu nebyla ochotna podstoupit postkomunistickou sociální demokratizaci po roce 1989. Dokonce po reformních pokusech shora KSČ v 60. letech 20. století byl subjekt transformovaný pod vedením sovětské invaze v srpnu 1968 a následně v normalizačním období, které odstranilo veškeré reformisty ze strany a vlivných pozic. Seán Hanley se domnívá, že než byrokraticko – autoritářský komunismus, právě toto mělo razantnější účinek na ustavení nepoddajné a tvrdé konzervativní linie udržované až do pádu v listopadu 1989, a tvrdí, že tento postup nabízí možnost, že KSČM byla založena na mnohem omezenějším odkazu v podstatě odvozeném od normalizační fáze.⁸⁶

Ostatní relevantní politické subjekty se koncentrovaly na pokládání ideových základů svých stran a vyrovnání se s minulým režimem v prvních dnech po 17.

⁸⁶ Hanley, S., *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, s. 97 – 98; Kocián, J., *Poválečný vývoj v Československu 1945 – 1948 (Kapitola Cesta k monopolu moci)*.

listopadu 1989 nebo s otázkou, jak se vypořádat se stále aktivní komunistickou stranou, respektive jejími přidruženými organizacemi, jak popisovat momenty, jež předurčily současnost, nebo jak odstranit příslušníky komunistického režimu.⁸⁷ Poté, co byly potlačeny výchozí pochybnosti o vyhlídkách komunistické strany, aby se zabránilo likvidaci KSČ, se v prosinci téhož roku konal mimořádný sjezd Komunistické strany Československa, který ačkoli působil radikálně co do personálních a reformních změn, nenabízel skutečné východisko a vyrovnání se s náhlou ztrátou moci, tudíž nebyl schopen reagovat a odpovědět na ni. Na tomto kongresu se mj. nahradilo původní vedení strany, a byl přijat Akční program, který představoval například snahu transformovat komunistickou stranu v moderní demokratické uskupení, vytvoření právního státu na principech pluralitní demokracie, omluvu celé společnosti za její stav od roku 1948, nezákonné činy, represe, odstup od stalinistických stranických, společenských praktik, vybudování demokratické a sociálně spravedlivé společnosti atd. Na druhou stranu i nadále zdůrazňovali absolutní rovnost mezi lidmi.⁸⁸ Rovněž zde došlo k usnesení, že se kompetence federální KSČ rozdělí na Komunistickou stranu Čech a Moravy a Komunistickou stranu Slovenska (KSS). KSS formálně existovala od roku 1930, v českých zemích musel být vytvořen nový politický subjekt – toto rozhodnutí se uskutečnilo na zakládajícím shromáždění 31. března 1990.⁸⁹

Zpočátku 90. let 20. století byla komunistická strana na centrální úrovni v obtížném a nestabilním postavení. Hledala vlastní identitu, snažila se vyprostit z izolace, udržet si své postavení ve stranickém systému, a ujasňovala si, jakou strategii zvolí.⁹⁰ Je možné vymezit dvě stěžejní fáze komunistické strany: v první

⁸⁷ Mareš, M. Reformists versus Dogmatists. In: *Trajectories of the Left*. 2005, s. 131.; Fiala, P., Holzer, J. (eds.). *Komunismus v České republice*. 1999, s. 285.

⁸⁸ V ekonomice zavrhovali rozdělení majetku společnosti a jeho navrácení individuálním vlastníkům, prodej národního vlastnictví. Pšeja, P. *Stranický systém České republiky*. 2005, s. 100 – 101.; Gjuričová, A., Kopeček, M. *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. 2008, s. 92.; Balík, S. *Communist Party of Bohemia and Moravia and its Attitudes towards own History*. In: *Trajectories of the Left*. 2005, s. 141.; Hanley, S., *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, s. 98 – 100.

⁸⁹ Později se KSČ přejmenovala na federální Komunistickou stranu Československa (KSČS). Federace obou stran (KSČS) zanikla 7. dubna 1992. Gjuričová, A., Kopeček, M. *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. 2008, s. 92.; Balík, S. *Communist Party of Bohemia and Moravia and its Attitudes towards own History*. In: *Trajectories of the Left*. 2005, s. 140.; Hanley, S., *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, s. 99.

⁹⁰ Zprvu mohla spolupracovat například se Sdružením pro republiku – Republikánskou stranou Československa (SPR – RSČ) v čele s předsedou M. Sládkem, s níž sdílela mnohá populistická

etapě do roku 1993 až 1994 KSČM usilovala o znovuzískání ztracené legitimacy a hledala svou identitu, přičemž v tomto období prodělala Komunistická strana Čech a Moravy zostřené vnitrostranické spory a proces postupného štěpení.⁹¹ Druhou fází vzhledem k časovému ohraničení rokem 2004 probíhala stabilizace komunistické formace a nárůst její podpory. Seán Hanley na základě názorů dalších pozorovatelů poznamenává, že se v komunistickém uskupení postupně od ledna 1990 vyprofilovaly tři širší ideové skupiny. Trojice těchto formací ke konci téhož roku usilovala o to, aby se dostala do hlavního proudu politické strany. Jednalo se o myšlenkové seskupení demokratických socialistů, reformních antistalinistů, anebo neostalinistů.⁹²

Na prvním olomouckém sjezdu KSČM se v půli října 1990 ustavil program, na jehož základě strana vyjádřila myšlenkovou spřízněnost s nekomunistickou levicí, a třebaže komunističtí představitelé do čela strany zvolili reformně orientovaného Jiřího Svobodu, do vedení se dostali daleko více konzervativně smýšlející a reformy odmítající aktéři. Kromě výše uvedených bodů přijatých na mimořádném sjezdu se KSČM usnesla také na přijetí metodologického odkazu marxistické dialektiky a shodně s ním požadovala marxismus jako otevřený systém spolupráce s nemarxistickou levicí; odmítla veškeré teze, jež z ní před listopadem 1989 učinily nedemokratické seskupení, dogmatismus; definovala vlastní identitu ve snaze vytvořit demokratickou sociální a spravedlivou společnost v sociálně právním státě. Jiří Svoboda jako reformátor ve shodě s demokratickým socialistickým proudem usiloval o transformaci KSČM jako důležité dobře organizované levice přijatelné širším spektrem české společnosti. Snažil se zachránit demokratické a progresivní ohledy komunistické tradice a svržení světového komunismu ve prospěch označení demokratického socialismu nebo radikální levice. Svoboda a jeho stoupenci se nejdříve rozhodli změnit jméno KSČM na Stranu demokratického socialismu, jenž delegáti sjezdu toto nahrazení odmítli a schválili jen demokraticko – socialistický

témata: od boje proti Spojeným státům americkým (USA) a Severoatlantické aliance (NATO), Evropské unii (EU), přes hrozby sudetských Němců ad. Drda, A., Dudek, P. Kdo ve stínu čeká na moc. 2006, s. 83 – 116.

⁹¹ Pšejka, P. Stranický systém České republiky. 2005, s. 99-100.; Mareš, M. Reformists versus Dogmatists. In: Trajectories of the Left. 2005, s. 131 – 132.

⁹² Hanley, S., Journal of Communist Studies and Transition Politics, s. 100 – 101.

program.⁹³ V průběhu let 1991 – 1992 se v KSČM odehrály různé frakční spory od mladých po konzervativní komunisty včetně neostalinistů a Marxistů – leninistů. Frakce Demokratická levice požádala o vnitrostranické referendum, při němž si roku 1992 odhlasovalo bezmála 76 % členů zachování označení komunistické strany.⁹⁴

Na druhém prosincovém sjezdu roku 1992 byl přijat Kladenský program, který stranické shromáždění v Prostějově následujícího roku odsouhlasilo. Strana považovala za východisko reinterpetaci Olomouckého programu z roku 1990 spíše než definitivní prohlášení postkomunistické orientace. Byl vnímán jako neokomunistický a strana jako moderní namísto demokratické. Uvnitř KSČM se nacházely stále silné tendence komunistické ideologie 70. a 80. let 20. století. Program vystihoval nápadnější směřování KSČM k socialismu, což ocenila konzervativnější část členské základny. Profil komunistické strany byl nyní srozumitelnější a orientoval se k rostoucí komunistické identitě.⁹⁵ Program dále označil čtyři myšlenkové proudy přítomné ve straně: *tradicionalistický*, který poukazoval na předlistopadovou Komunistickou stranu Československa,⁹⁶ *sociálně demokratický* byl sdružován s platformou Strany demokratické levice (SDL) uvnitř KSČM, *Samosprávný klub komunistů* orientovaný na myšlenkové zdroje působení

⁹³ Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, s. 153 – 154 (viz 3. kapitola.); M. Grebeníček, Z. Klanica. Pšeja, P. Stranický systém České republiky. 2003, s. 101.; Hanley, S., Journal of Communist Studies and Transition Politics, s. 100.

⁹⁴ Demokratická levice se vytvořila jako reformní skupina v KSČM na jaře 1991 a měla v úmyslu pokus o podstatnější změny uvnitř strany včetně jejího názvu. Tento střet byl završen v září, kdy se v závěru téhož roku mělo hlasovat o názvu strany. Malé uskupení nespokojené s pomalými reformami se na konci roku 1992 oddělilo od KSČM a vytvořilo Demokratickou stranu práce. Pšeja, P. Stranický systém České republiky. 2003, s. 101.; Mareš, M. Reformists versus Dogmatists. In: Trajectories of the Left. 2005, s. 131 – 132.; Kubát, M. – Postkomunismus a demokracie. 2003, s. 92.; Hanley, S., Journal of Communist Studies and Transition Politics, s. 100 – 101.

⁹⁵ Většina tradicionalistů, stoupenci marxismu – leninismu (tyto dva první proudy stály myšlenkově blíže) vystoupila proti menšině neokomunistů a modernizátorů usilujících o „novou demokratickou levice“. Gjuričová, A., Kopeček, M. Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989. 2008, s. 104 – 105; Handl, V. The Development and the Prospects of the Czech Left – the Role of the Communist Party. 2005, s. 5.

⁹⁶ Tento proud představoval postarší členy nižší a privilegované vrstvy před 17. 11. 1989. Dvě třetiny ve straně působily přes 40 let, převážná část nedbala teorie ani praktických hledisek a chovala se podle tradičního úzu marxisticko-leninské ideologie (princip třídního boje, antikapitalistická a antiimperialistická solidarita). Avšak vyhledávala klasické rysy minulosti (oddanost k Rusku, inklinování více k Číně, KSČ, odmítání Západu) a symboly (název strany, vazba k Marxovi, Leninovi, atp.). Komunisté chtěli zachránit a udržet tyto hodnoty, bez nichž by se po 1989 neobešli. Gjuričová, A., Kopeček, M. Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989. 2008, s. 105.

strany, a *Demokratické fórum komunistů*.⁹⁷ Výraznější změny v programatice na tomto sjezdu komunistický subjekt neschválil, avšak Jiří Svoboda poté, co byl napaden antikomunistickým extrémistou, obhájil svoji pozici v čele strany v nesmírně vypjaté atmosféře a podpořil sociálně demokratický proud komunistického subjektu, který se ovšem záhy setkal s rozhodným vnitrostranickým nesouhlasem. Přesto, že program komunistů a sociálních demokratů se shodoval ze 70 – 80 % v porovnání programových stanovisek před listopadem 1989, jelikož došlo ke zdatnému ideovému pokroku směrem k socialistickým subjektům západní Evropy. Konzervativní uskupení zevnitř odsoudilo zásadní obrat směrem k dekomunizaci strany. Šlo tedy o konec započaté sociálnědemokratické, respektive eurokomunistické levicové linie a odklon od nového pojetí levice.⁹⁸ V lednu 1993 hlavní exponenti předlistopadové KSČ utvořili Prosocialistickou platformu. Na tomto základě požadovali návrat k původnímu režimu a spustili tak vnitrostranickou krizi. Svoboda následně reagoval tím, že chtěl zesílit reformní boj uvnitř strany prostřednictvím rychlého přijetí jednoznačné postkomunistické orientace, eliminace prosocialistických představitelů ze strany a změny názvu KSČM, a tak nakonec svolal další kongres.⁹⁹

Konečný ideový střet, v němž se mělo rozhodnout o názvu a identitě KSČM se odehrál na třetím červnovém sjezdu Komunistické strany Čech a Moravy v roce 1993. Jedna třetina kongresu KSČM ztělesnila jasné vítězství pro neokomunistickou frakci a koncepci komunistické formace. Byla odmítnuta myšlenka změny označení a neokomunistický kandidát, Miroslav Grebeníček, zvolen novým předsedou. Grémium subjektu obsadili zastánci politiky, která se snažila navázat na komunistickou tradici a minulost.¹⁰⁰ Mimoto stranické shromáždění výslovně potvrdilo, že odsouhlasením modifikovaných stanov KSČM měly být ukončeny

⁹⁷ 27. listopadu 1989 se od KSČ odštěpilo Demokratické fórum komunistů (DFK), které zavrholo politiku tehdejšího stranického vedení. Část DFK se přeměnila na Československé demokratické fórum (ČSDF), které sice kandidovalo v červnových volbách 1990, ale ve všech komorách nedosáhlo ani 0.5 % hlasů. Zbýlé DFK setrvalo jako součást KSČ. Pšejja, P. Stranický systém České republiky. 2003, s. 99 – 103.

⁹⁸ Gjuríčová, A., Kopeček, M. Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989. 2008, s. 105.

⁹⁹ Hanley, S., *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, s. 100 – 101.

¹⁰⁰ Např. konzervativní komunist Z. Klanica. J. Svoboda již nekandidoval a nechtěl zůstat ani straníkem nereformované KSČM. Jako řadový člen tedy vstoupil do sociálně demokratické strany. Pšejja, P. Stranický systém České republiky. 2005, s. 185.; Mareš, M. Reformists versus Dogmatists. In: *Trajectories of the Left*. 2005, s. 132 – 133.

veškeré aktivity proreformních skupin uvnitř komunistické strany. Grebeníček a další neokomunisté odhlasovali vyloučení Prosocialistické platformy a zrušili formální roli platformem obecně, aby se menšinovým názorovým uskupením nedařilo ovlivňovat komunistický hlavní proud. Tato skutečnost způsobila odchod stoupců odlišných stanovisek usilujících o razantní změny v komunistické formaci, kteří usoudili, že KSČM promarnila jedinečnou šanci na vlastní přeměnu v moderní pluralitní levicovou stranu.

Jistě se najde celá řada příčin, proč Svoboda selhal, došlo k triumfálnímu vítězství neokomunistů, ale zde můžeme nabídnout hlavní tři. Vzhledem k tomu, že došlo k rozsáhlé decentralizaci a demokratizaci stranických struktur, získaly okresní organizace podstatnou autonomii a stranické ústředí nebylo schopné uskutečnit radikální reorganizaci shora. První polistopadový předseda KSČM podcenil důležitost ideologie a identity příslušníků ke komunistickému subjektu, jelikož tvrdil, že řadoví komunističtí členové jsou slušní a charakterní a jejich úmysl, proč se přidali ke straně, sledoval veřejný zájem. Závěrem Svoboda oslabil sebe a pozici demokratických socialistů, jelikož se snažil o rychlé dořešení zásadních problematických otázek kolem stranického názvu.¹⁰¹ Je zvláštní, že právě problematika komunistického označení strany vyvolala mezi zástupci obou hlavních táborů – tzn. demokraticko – socialistického a neokomunistického – takové emoce. O to více, když se mezi sebou shodli na několika zásadních otázkách demokratizace po roce 1989, volném trhu, druhu stranického voličstva v podobě těch, kteří ze společenskoekonomické transformace příliš nevytěžili, nebo na potřebě odmítnutí neostalinismu. Demokratičtí socialisté zkrátka vnímali původní název jako břímě, které subjektu škodí. Obě názorová uskupení pohlíželi na tuto problematiku rozdílně na základě odlišného zhodnocení stranické minulosti (omezená a nejasná kritika vlády jedné strany), a tudíž neokomunistický a demokraticko – socialistický proud měly v úmyslu využít jiné strategie do budoucna. Neokomunisté Svobodovu

¹⁰¹ Jednalo se například o seskupení kolem J. Mečla, které založilo Stranu demokratické levice, či skupinu poslanců pod vedením J. Ortmana kolem Levého bloku (LB), která zakládala politickou stranu se stejným označením – Strana levého bloku. Vypjaté vztahy mezi KSČM a Stranou demokratické levice i Levým blokem vyvrcholily 31. května 1994 zánikem Levého bloku jako bývalé koalice. Pšejja, P. Stranický systém České republiky. 2005, s. 102 – 108.; Gjuríčová, A., Kopeček, M. Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989. 2008, s. 99.; Mareš, M. Reformists versus Dogmatists. In: Trajectories of the Left. 2005, s. 133.

koncept demokratického socialismu nechtěli akceptovat z několika důvodů. Podle nich byl tento koncept sociálně demokratického programu provázaný s principy kapitalismu, zatímco oni usilovali o systémovou alternativu, která měla zachovat smysl existence komunistické formace a stranickou identitu, jejíž udržení považovali neokomunisté za zásadní symbol. Zároveň změna názvu KSČM na ně zapůsobila nedemokraticky a nebezpečně, jelikož vůle Svobodova plánu přicházela shora a nedostávalo se jí podpory od většiny uvnitř strany skrze nové demokratické vnitřní mechanismy. Neokomunisté dokonce nevěřili ve vytvoření společného životaschopného projektu levicových subjektů s Českou stranou sociálně demokratickou (ČSSD), poněvadž se z jejich pohledu nedala přehlédnout ideová a programová rozdílnost, a navíc ČSSD již obsadila prostor od středu doleva. KSČM se tedy rozhodla zůstat věrná voličům, u nichž si již podporu během let získala, a snažila se nadále oslovovat voliče sociální demokracie, což se jí podařilo zejména ve druhé polovině 90. let 20. století. Stoupenci tohoto seskupení nejen, že přijali neokomunistickou orientaci subjektu, byli si tím i vědomi toho, že za to budou muset nést politické následky. Komunistická strana Čech a Moravy stála více či méně v izolaci vůči ostatním stranám a skupinám, v čemž ji napomohlo vyvážení lokálních aktivit a vliv na místní úrovni. Přesto jeden z hlavních myšlenkových představitelů tohoto proudu, Miloslav Ransdorf, mj. napsal, že by se strana neměla obávat několikaleté odloučenosti a především by měla bránit práva za pracující lid a nebát se jít proti proudu.¹⁰²

¹⁰² Hanley, S., *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, s. 102 – 104.

4.2 Období stabilizace a růstu KSČM (1994 – 2004)

V následujících letech se KSČM prezentovala jako jednolitý politický subjekt, který se soustředil na upevňování svých mocenských pozic v systému českých stran. Strach a nespokojenost v členské základně vyvolávala myšlenka náhlé politické změny zapříčiněné antikomunistickými náladami či převažujícím liberálně konzervativním celospolečenským kontextem a samozřejmě vysoký věk. KSČM scházela odvaha k otevřené nadstranické debatě o transformaci, sebekritické úvaze, viděla v tomto postupu hrozbu komunistické celistvosti.¹⁰³ Na čtvrtém sjezdu v Liberci v prosinci 1995 komunistický subjekt prosadil silnější zaměření strany ke společenské transformaci směrem k socialismu. Počáteční výstup pocházel z Kladenského programu, který doplnil záměry „nového“ socialismu založeného na ponaučení se z minulosti, stranického ustrnutí nebo neúspěchu. Taktéž měl v úmyslu pokročit od socialistického až ke komunistickému vývoji.¹⁰⁴

Nejdříve komunistický subjekt upřednostňoval stranické vazby vzájemně konkurující povahy, až po jisté době se KSČM a Česká strana sociálně demokratická na sebe obrátily s návrhem oboustranné spolupráce. Ačkoli se sociální demokracie oficiálně distancovala od vládní spolupráce s komunistickou stranou prostřednictvím Bohumínského usnesení z roku 1995, následující rok s nimi jednala v parlamentu. Shodli se např. po finanční či mocenské stránce, co jednotlivým stranám v legislativním procesu vyhovovalo. Miloš Zeman dokonce raději podpořil komunistické než středopravé kandidáty v senátních volbách roku 1996. KSČM podporovala na oplátku sociálně demokratické uchazeče o funkci senátora Parlamentu České republiky (PČR). Podobná účelová spojení obou levicových stran pokračovala i za předsedy Vladimíra Špidly.¹⁰⁵

¹⁰³ Gjuričová, A., Kopeček, M. Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989. 2008, s. 93 – 95.

¹⁰⁴ Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, s. 127 – 138.

¹⁰⁵ Po revoluci 1989 používaný název strany Československé sociální demokracie byl na sjezdu roku 1993 pozměněn na Českou stranu sociálně demokratickou. Pšejka, P. Stranický systém České republiky. 2005, s. 95 – 99. Komunisté došli k doté doby nevídanému trumfu se ziskem 18.5 % hlasů (volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky 2002 – viz níže). Především však KSČM poprvé po revoluci získala vysokou ústavní pozici místopředsedy Poslanecké sněmovny v ČR. Paradoxně s odporem pohlížela sociální demokracie na Občanskou demokratickou stranu, nikoli na komunisty. KSČM byla atakována částí sociálně demokratické názorové skupiny, která s touto tzv. extremistickou stranou nechtěla mít nic společného, ale spolupráce nepřestávala. Drda, A., Dudek, P. Kdo ve stínu čeká na moc. 2006, s. 104.; Mareš, M. Reformists versus Dogmatists. In: Trajectories of

V letech 1993 – 1999 se KSČM vnitřně stabilizovala a její vedení bylo plně podporované členy i voliči. Komunisté si udrželi relativně silné pozice na lokální politické úrovni ve dvou volbách 1994 a 1998 a zajistili si též řadu představitelů v Senátu PČR z let 1996 a 1998. Komunistická strana zaznamenala i poměrně úspěšné volební klání do regionálních zastupitelství v roce 2000 mj. díky nízké účasti voličů. Rostoucí levicový proud v českém veřejném mínění zřetelný od poloviny 90. let napomohl komunistickému subjektu ve volbách na národní úrovni. V širší politické strategii KSČM učinila pokroky. Po celá 90. léta 20. století usilovala o participaci ve vládní koalici buď ve středolevé koaliční alianci, nebo velké koalici všech významných politických formací podobné vládě národního porozumění v době 1989 – 1990. Kongres KSČM hovořil o široké levicové nebo protipravicové koalici. Na konci 90. let někteří z vedení KSČM, jako např. Vojtěch Filip, obhajovali myšlenku vlády národního porozumění jako nejširší možnou shodu, nebo spojení všech stran parlamentu s minimem společného programu. Na místní a národní úrovni politická uskupení a prezident republiky stále pohlíželi na komunistický subjekt jako na extremistickou skupinu, která by neměla být tolerovaná za koaličního partnera. ČSSD jako hlavní levicová politická síla a vítěz voleb roku 1998 znovu odmítla jakoukoli spolupráci s KSČM, spíše preferovala pragmatickou kooperaci po bezvýhodném volebním výsledku z let 1996 a 1998. Kvůli finančnímu skandálu středopravý kabinet vedený Občanskou demokratickou stranou, Občanskou demokratickou aliancí a Křesťanskou demokratickou stranou – Českou stranou lidovou skončil své roční angažmá v prosinci 1997 a nahradila ji zčásti politická a úřednická vláda Josefa Tošovského. V červnu 1998 si po sněmovních volbách obě strany vyměnily role, sociální demokracie a občanskí demokraté uzavřely opoziční smlouvu. Tato oficiálně nazvaná Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí nevznikla náhodou, stala se důsledkem stranické konstelace po volbách roku 1996 bez většinového středopravého vládního zastoupení. ODS se tehdy zavázala, že bude tolerovat vítězný vládní kabinet sociální demokracie s několika podmínkami – např. korekce ústavních procedur, aby nedocházelo ke kolizi pravomocí mezi oběma velkými stranami a prezidentem ČR. ODS měla získat

the Left. 2005, s. 133.; Handl, V. The Development and the Prospects of the Czech Left – the Role of the Communist Party. 2005, s. 2 – 9.

zásadní kontrolní pozice v PS PČR, mělo dojít ke změně volebního zákona ve prospěch velkých politických subjektů apod. Tímto plánem si ČSSD zavázala občanské demokraty, aby nevyvolávali hlasování o důvěře sociálnědemokratické vlády. Opoziční smlouva český systém destabilizovala, došlo ke ztrátě důvěry v politickou opozici, narůstala nespokojenost s vládou Miloše Zemana, kterou doprovázelo období petic a výzev proti tehdejšímu stranickopolitickému pořádku. Odpor proti smluvní opozici začal vrcholit a slábnout na přelomu 2000 a 2001, přičemž na jaře 2001 se vlády ujal Vladimír Špidla spolu se Čtyřkoalicí. Otázka možná zní, kdo byl opravdový vítěz opoziční smlouvy, která ze stran jejím prostřednictvím získala více vlivných funkcí nejen v polostátních podnicích, jestli se ODS mohla tímto paktem dostatečně realizovat, ačkoli nestála ve vládě. Podstatným faktem však zůstává ztráta půl milionu voličů z tábora sociální a občanské demokracie a naopak zásadní nárůst devatenáctiprocentní podpory Komunistické strany Čech a Moravy jako jediné hodnověrné opoziční skupiny.¹⁰⁶

Mezi lety 1998 – 1999 na pozadí ekonomické stagnace, vzrůstající veřejné deziluze s menšinovým sociálnědemokratickým kabinetem a středovou stranou bývalé koalice, KSČM zažila rychlý nárůst oblíbenosti a předběhla i ČSSD a ODS. Její popularita se zvýšila z 10 % roku 1998 o rok později na 23 % potenciálních voličů. Komunistická podpora poklesla roku 2000 zpět na rozhraní 15 – 20 %. K těmto posunům ve veřejném mínění došlo, aniž by komunistický subjekt přijal zásadní politické kroky, může to být ovlivněno několika faktory. Podpora voličů a jejich protestních hlasů přešla z prostoru extrémně pravicové SPR – RSC právě na komunistickou stranu. Dále mnoho stoupenců sociální demokracie se zklamalo stylem politiky opoziční smlouvy s ODS. V souvislosti s těmito událostmi někteří čeští voliči přistupovali ke KSČM jako k normální politické formaci, jejíž podpora není zanedbatelná, tudíž by se jí nemělo bránit od vstupu do vlády. Tak prudký nárůst podpory pro KSČM byl natolik neočekávaný, že znemožnil rozvoj a realizaci zásadních rozhodnutí uvnitř strany.¹⁰⁷

¹⁰⁶Čtyřkoalici tvořila Křesťanská demokratická unie – Česká strana lidová, Unie svobody, Demokratická unie a Občanská demokratická aliance. Pečinka, B. Co přinesla Opoziční smlouva? 2008. <http://portal.parlamentnilisty.cz/Articles/1629-co-prinesla-opozicni-smlouva-.aspx> [cit. 2011-05-20].; Hanley, S., *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, s. 109 – 112.

¹⁰⁷ Hanley, S., *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, s. 109 – 111.

Pokusy o reformu Komunistické strany Čech a Moravy skončily na pátém sjezdu v prosinci 1999 ve Žďáru nad Sázavou. Vnitrostranické rozpory byly překonány, a třebaže se jimi strana oslabila, ve skutečnosti se tímto procesem zcela očistila a zbavila opozičního úsilí sociálně demokratizovat tuto politickou formaci.¹⁰⁸ Místo toho reagovala upuštěním od konzervativní tendence a snahou modernizovat se a zaujmout nespokojené voliče ČSSD.¹⁰⁹ Pátý kongres neznamenal přehodnocení strategie KSČM, přijatá rozhodnutí téměř nepočítala se zvýšenou popularitou strany. Bylo nastíněno spíše schéma izolované, avšak konsolidované strany v některém ohledu celkem pesimističtější než KSČM před čtyřmi lety. Navíc shora byli členové subjektu přesvědčováni, ať si udržují vazby s komunisticky orientovanými uskupeními a místními nepolitickými asociacemi. Navzdory odsouhlasené zmínce opozice kapitalismu došlo k mírnému změkčení jazyka a rozhodnutí obecně obsahovala pár evidentních posunů v otázce přístupových jednání České republiky do evropských struktur v porovnání s těmi z roku 1995. Nicméně stranické vedení zůstalo do značné míry stejné. Tehdejší předseda Grebeníček zvítězil nad svým největším stranickým rivalem, konzervativnějším Václavem Exnerem, tehdejším místopředsedou KSČM.¹¹⁰ Paradoxně zvýšená oblíbenost strany na nějaký čas pozastavila plány vedení komunistického subjektu k jistému stupni veřejného stranického přeskupení, který poprvé navrhl Grebeníček na programové konferenci KSČM zkraje roku 1999. Ve svém projevu zhodnotil, že KSČM byla takticky umístěna, aby přešla z obranné fáze, během níž se zkonsolidovala jako znovu vytvořená, ale přesto jasně komunistická skupina k nové etapě, v níž by se mohla pokusit vyhrát volby a podílet se na moci, aby se adaptovala ve stranu jako součást vládní koalice na národní úrovni v následujících deseti letech. Toto prohlášení bylo konfrontováno s veřejnými útoky malého, ale zvučného neostaliničtějšího křídla, první podobné kritiky od roku 1993.¹¹¹

Na začátku roku 2000 bylo při volební kampani vyškrtáno z kandidátky několik pražských straníků, kteří v porovnání s vedením KSČM pocházeli

¹⁰⁸ Pšeja, P. Stranický systém České republiky. 2005, s. 108 – 109.

¹⁰⁹ Nespokojenost s ČSSD jako aktéra pochybné opoziční smlouvy. Handl, V. The Development and the Prospects of the Czech Left – the Role of the Communist Party. 2005, s. 3.

¹¹⁰ Hanley, S., Journal of Communist Studies and Transition Politics, s. 111 – 112.

¹¹¹ Tamtéž, s. 112.

z neostalinistického tábora, a jejich neschopnost vycházela např. z nedostatku reformních návrhů, s nimiž komunisté přišli již před deseti lety. Vedoucí představitelé strany měli tedy záminku k odstranění a vyloučení této frakce neostalinistů, aby zapůsobili pro voliče přijatelněji a atraktivněji. Jakmile komunistický subjekt získal v parlamentních volbách 2002 18.5 % hlasů, za což dostal od státu do té doby nejvyšší volební příspěvek, potvrdil stávající konzervativní proud i oslabení moderního uskupení na šestém sjezdu 2004 v Českých Budějovicích, kde se taktéž rozhodlo o vypracování socialistické vize. Volby do Evropského parlamentu (EP) roku 2004 pro Komunistickou stranu Čech a Moravy znamenaly další růst. Z vysoké volební neúčasti téměř 72 % mohla opět nejvíce vytěžit právě KSČM jako druhá nejsilnější za Občanskou demokratickou stranou se ziskem přes 20 % hlasů.¹¹² Přesto však KSČM vnímala, že by se změnám neměla dále vyhýbat, vzhledem k demografickým důvodům a vývoji globalizace, respektive evropeizace. Reformní křídlo usilovalo o to, aby se po tomto konsolidačním období strana vrátila ke druhé transformační etapě.¹¹³ Konzervativní skupina v KSČM nechtěla připustit přeměnu, přesto musela jednat pragmaticky, aby se na ní nepohlíželo jako na radikální subjekt. V září roku 2005 Miroslava Grebeníčka, který v čele strany působil dvanáct let, nahradil Vojtěch Filip.¹¹⁴

¹¹² Handl, V. The Development and the Prospects of the Czech Left – the Role of the Communist Party. 2005, s. 6.; Volby do EP 2004 - <http://www.volby.cz/pls/ep2004/ep11?xjazyk=CZ> [cit. 2010-07-23].

¹¹³ Nižší než předpokládaný volební výsledek ve volbách do zastupitelstev krajů (19.68 % hlasů – o 1.5 % méně) částečně způsobil, že nebyla ani přizvána do koalice v žádném krajském zastupitelstvu. Volby do zastupitelstev krajů 2004 – <http://www.volby.cz/pls/kz2004/kz62?xjazyk=CZ&xdatum=20041105> [cit. 2010-07-23].

¹¹⁴ Gjuríčová, A., Kopeček, M. Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989. 2008, s. 94.; Handl, V. The Development and the Prospects of the Czech Left – the Role of the Communist Party. 2005, s. 7.

5. Struktura KSČM

I. sjezd KSČM přijal na podzim roku 1990 Organizační řád, který se stal prvotinou mezi komunistickými předpisy. V tomto dokumentu nejsou striktně popsané paragrafy jako v následujících Stanovách, což je dáno jejich vzájemným sdružováním do společných celků a rovněž nedostatečnou propracovaností. Při srovnání standardních stanov a Organizačního pořádku komunistické strany lze uvést několik rozdílů. Jedná se například o cyklus konání sjezdu – v původním textu je zaznamenána perioda 1 až 2 let, ve Stanovách se však píše o 4 letech. Zatímco v současné době vykonává podobnou funkci efektivnější rozhodčí komise. Dřívější stranická ustanovení obsahovala dohádovací komisi, jejíž pouhá skupina členů, nikoli jednotlivci, mohla oponovat většinovému postoji.¹¹⁵

Prostřednictvím stanov strany lze posuzovat vnitřní organizaci Komunistické strany Čech a Moravy. Jako elementární dokument považujeme seznam pravidel přijatý na III. sjezdu komunistické strany v červnu 1993, který se schvaloval v téměř totožné verzi na dalším společném shromáždění během prosince 1995.¹¹⁶ Následující přepracování systémových pravidel, která ovšem neměla radikální vliv na komunistickou soustavu a charakter tehdejších stanov z roku 1993, bylo učiněno na V. sjezdu strany v prosinci roku 1999.¹¹⁷ Došlo hlavně k ustavení krajských rad jako čtvrtého stupně v komunistické organizační struktuře či včlenění institutu vnitrostranických voleb s cílem určit, kteří kandidáti budou umístěni na listinu do zastupitelských sborů. Zavedením principu těchto kandidátních listin se KSČM zapojila mezi ostatní politické skupiny.¹¹⁸

Dále se zvýšily kompetence Ústředního výboru (ÚV), který se od té doby vyslovoval k navrhovaným předsedům okresních výborů, krajských rad, popř.

¹¹⁵ O rozhodčím řízení viz níže. Na další nuanci poukazuje Organizační řád, který zdůrazňoval součinnost KSČM s levicově zaměřenými dětskými, mládežnickými spolky. Zatímco současná organizační pravidla takové nastavení postrádají.

Stanovy KSČM - <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].; Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, 171 – 177.

¹¹⁶ Oficiálně se hovoří o stanovách z roku 1995. Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, 171 – 177.

¹¹⁷ Avšak podstatnější změny předpisů se očekávaly na VI. sjezdu roku 2004. Tamtéž.

¹¹⁸ Nebo se přeformulovaly nepřesnosti a provedly okrajové úpravy. Tamtéž.

k předsedům a místopředsedům parlamentních klubů.¹¹⁹ Tyto dílčí změny neměly zásadní vliv na komunistické stanovy, avšak patří k těm nejdetailejněji sepsaným ve srovnání s dalšími politickými formacemi.¹²⁰

5.1 Stručný popis stanov

Komunistická strana Čech a Moravy Stanovy dělí do deseti oddílů, přičemž každý z nich je dále strukturován do paragrafů s čísly, dále se skládá z bodů členěných podle abecedního pořádku. Jednotlivé oddíly sestávají: (A) Název, územní působnost a sídlo KSČM, (B) Programový a charakter strany, (C) Členství v KSČM, (D) Základní práva a povinnosti člena KSČM, (E) Vytváření a činnost orgánů KSČM, (F) Vnitřně organizační jednotky (struktura) KSČM, (G) Jednání jménem KSČM, (H) Zásady hospodaření KSČM, (I) KSČM v pluralitním politickém systému, (J) Závěrečná ustanovení.¹²¹ Tímto pečlivým rozčleněním stanov poukazuje komunistická strana na maximální snahu organizace po všech stránkách činnosti politického subjektu. Některé výše zmíněné oddíly by případně mohly být sjednoceny do jednotné skupiny.¹²² Stanovy se přesto celkově přijímají za hodnotně upravený a významný soubor předpisů.

Sepsání prvního oddílu je dáno povinností ze zákona, zde se tedy komunistická formace shoduje s jinými politickými uskupeními. O druhé části lze tvrdit přibližně to samé, až na jistou výhradu, pokud vynecháme komunistický programový záměr socialismu, nalezneme zde jednak prohlášení o snaze Komunistické strany Čech a Moravy být masovou¹²³ politickou stranou, a jednak

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Kubát, M. Postkomunismus a demokracie. 2003, s. 94 – 95.

¹²¹ Stanovy KSČM - <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit 2010-07-23].

¹²² Například třetí, čtvrtý popřípadě pátý a šestý oddíl. Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, s. 172.

¹²³ V 50. letech 20. století politolog M. Duverger analyzoval vznik a vývoj politických stran, kladl důraz na jejich organizační strukturu a rozlišoval mezi „elitními“ a „masovými“ subjekty. Politika se stala působištěm nejen pro privilegované, dokonce však začali participovat střední a nižší sociální skupiny, což předurčilo počátky celostátně organizovaných politických formací. Navíc vznikaly strany zdola, které artikulovaly a politizovaly potřeby a zájmy těch méně privilegovaných, s čímž souvisela masovost a úsilí zavést všeobecné volební právo, účastnit se rozhodování v institucích státu. Masové formace se vyvíjely jako *centralizované, disciplinované, ideologické* a *agresivnější* k politické soustavě. Čili zprvu byl tento typ strany (socialistické) logicky spojován s radikálním až

fungovat na bázi autonomních principů. Toto úsilí u jiných stran a hnutí v ČR nalézáme jen mimořádně.¹²⁴

Třetí bod charakterizuje podmínky vzniku a zániku členství, za jakých okolností ho lze nabýt, jaké orgány jej řeší, včetně velice detailního popisu lhůt pro odvolání, což je pozitivní znak. Nicméně vzhledem k minulosti KSČM zní trochu ironicky paragraf 6 o neslučitelnosti propagace hnutí k potlačování práv a svobod občana nebo činnosti v rozporu s Listinou základních práv a svobod.¹²⁵

Čtvrtý oddíl se věnuje souboru práv a povinností člena KSČM co do typu aktivního a pasivního práva, respektive je komunistickému představiteli umožněno na jednáních těles komunistické formace kritizovat libovolného člena nebo orgán KSČM.¹²⁶

Čtrnáct paragrafů obsažených v pátém úseku stanov Komunistické strany Čech a Moravy pojednává o tom, za jakých podmínek se vytvářejí stranické orgány a charakter jejich fungování. Vedle důrazu na původ všech rozhodnutí v KSČM z vůle členů, zahrnuje tento oddíl mj. institut vnitrostranického referenda, což je zvláštnost, která se u jiných uskupení stranickopolitického systému ČR neobjevuje.¹²⁷ Poskytuje členům strany oprávnění, o jakém problému budou společně rozhodovat. Toto znamená vzhledem k pevné organizační hierarchii a dřívějšímu centralistickému principu KSČ značný krok vpřed. Přesto je však vertikální princip uspořádání více než zřetelný.¹²⁸

antisystémovým postavením. Klíma, M. Volby a politické strany v moderních demokraciích. 1998 (viz 1. kapitola – Stranické teorie a typy stran).

¹²⁴ Stanovy KSČM, oddíl II., § 4, <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

¹²⁵ Viz Stanovy KSČM, oddíl III., §6 <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

¹²⁶ Zajímavá část stojí v paragrafu 22, kde má představitel strany mj. získávat pro program KSČM další stoupence, prohlubovat své politické znalosti, veřejně rozšiřovat levicové myšlenky, vysvětlovat politiku komunistické strany přímo mezi občany, kooperovat s levicovým hnutím a usilovat o demokracii a sociální spravedlnost. Stanovy KSČM, oddíl IV., část A, §16 a část B, §22 <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

¹²⁷ Stanovy KSČM, oddíl V., § 25 - <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].; Stanovy KSČM, oddíl V., § 35 - <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [23[cit. 2010-07-23].; Gjuríčová, A., Kopeček, M. Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989. 2008, s. 103.

¹²⁸ Výše zmíněný Institut byl zakotven od roku 1990 uvnitř Organizačního řádu KSČM. Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, s. 173 – 174.

Další podnětné nařízení spočívá v tom, že se vzájemně neslučuje pracovní působení ve výkonných a dozorčích orgánech na téže rovině.¹²⁹ To samé však nezakazuje např. na centrální a místní úrovni zároveň, a to může být v rozporu s demokratickým usnášením uvnitř strany.

Z celého textu je nejobsáhlejší šestý díl, zabývá se vnitrostranickou organizací a jejími povinnostmi ve všech třech rovinách popsaných v jednotlivých úsecích – místní, okresní a celostátní. Nejnižší stupeň uspořádání řídí základní organizace (ZO) s minimem 3 představitelů,¹³⁰ jejímž hlavním orgánem je členská schůze ZO s vedoucím předsedou a výborem.¹³¹ Předstupeň celostátní úrovně představuje okresní správa. V čele vrcholného stranického orgánu stojí okresní konference scházející se každé dva roky. V mezidobí je řídicím orgánem okresní výbor (OV), který je ve stanovách detailně popsán.¹³² Okresní organizace se mohly seskupovat do regionálních útvarů. Až na šestém sjezdu KSČM v roce 2004 došlo k ukončení procesu přechodu od třístupňového uspořádání a k vytvoření čtvrté roviny stranické organizace. Členové strany mohli místo regionálních jednotek formovat krajské rady s výkonnými kompetencemi.¹³³ Na ústředí komunistické strany se svolává sjezd jednou za čtyři roky, to znamená delší interval svolání než u jiných subjektů. Zatímco výkonný výbor plní úlohu výkonného orgánu nejvyššího Ústředního výboru Komunistické strany Čech a Moravy (ÚV KSČM). ÚV má poměrně rozsáhlá oprávnění, přísluší mu mj. výběr místopředsedy strany.¹³⁴ Mezi

¹²⁹ Stojí zde, že „na stejné úrovni funkce člena revizního nebo rozhodčího orgánu s funkcí ve stranickém řídicím orgánu“ nelze spojit. Stanovy KSČM, oddíl V., § 27 – <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

¹³⁰ Pokud není možné utvořit na daném místě základní organizaci, nahrazuje ji a zastupuje „stranická skupina“ nebo „důvěrník“. Stanovy KSČM, oddíl VI., část A, §41 – <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

¹³¹ Stanovy KSČM, oddíl VI., část A, § 42. Základní organizace se taktéž mohou spojovat do místních, okrskových či oblastních výborů či rad. Část A, §46 – <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

¹³² Zajímavostí lze považovat nařízení, v němž je upraveno odvolání předsedy OV (voleného konferencí, která je k výboru nadřízená) prostřednictvím dvoutřetinové většiny OV, pokud se na ně obrátí s tímto požadavkem alespoň jedna třetina ZO. Stanovy KSČM, oddíl VI., část B, § 52 c - <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

¹³³ KSČM (spolu s ČSSD) fungovala v 90. letech na třístupňové organizační správě až do VI. sjezdu komunistické strany, který přijal nové stanovy, kde se upravovala územní překrývání regionální úrovně s Vyšším územně správním celkem (VÚSC) zřízenými od 1. ledna 2000. Obsahové materiály VI. sjezdu KSČM, <http://www.kscm.cz/article.asp?thema=2859&item=24140&category=> [cit. 2010-07-23].; Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, s. 175.

¹³⁴ Což nepovažujeme za běžné – u odlišných stran volbu místopředsedů má v pravomoci vrcholný orgán úměrný sjezdu KSČM. Stanovy KSČM, oddíl VI., část C, §58a –

hlavní kompetence stranického sjezdu náleží volba členů nebo předsedy význačné ústřední komise – revizní a rozhodčí. Rozhodčí výbor pracuje jako nezávislý orgán objasňující nesrovnalosti mezi stranickými soustavami a členy KSČM. Není také odpovědný za výklad předpisů. Ovšem stanovy přesně nedefinují, kdo má vykonávat tyto rozhodčí a revizní funkce, které by neměly být na sobě závislé.¹³⁵

U sedmého oddílu Organizační řád uvádí, „(...) v jakých záležitostech (...) a rozsahu“ ÚV KSČM „jménem strany navenek jednají“ jeho „místopředsedové nebo jiní funkcionáři organizačních jednotek“.¹³⁶

Osmá část zahrnuje sedm paragrafů, které upravují způsoby, jimiž přichází finanční podpora do strany, práva a povinnosti orgánů a jednotlivých složek organizace KSČM v rámci hospodaření a výše majetkových závazků vůči straně.¹³⁷ Předposlední oddíl definuje stranickou úlohu ve společnosti. Náplň deváté části se neshoduje s označením tohoto úseku, popisuje totiž parlamentní či zastupitelské spolky s jejich funkcemi.¹³⁸ Poslední desátá část vychází ze zákona a informuje mj. o povinnostech, které nastanou, pokud zanikne Komunistická strana Čech a Moravy nebo některé z jejích organizačních útvarů.¹³⁹

Organizační struktura Komunistické strany Čech a Moravy je založena na vertikálním principu. Tato struktura vazeb jednoduše znemožňuje vznik a vývoj názorově rozporných uskupení v komunistické straně. Dalším rysem komunistických stran je centralistická soustava (komunisty vžitý termín „demokratický centralismus“ zůstal zachován), která si zakládá na tom, že ústředí zjistí postoje členské základny, ještě než stanoví svá rozhodnutí. Politický subjekt se poté snaží zaručit jejich

<http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].; Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, s. 174 – 176.

¹³⁵ Stanovy KSČM, oddíl V - <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

¹³⁶ Stanovy KSČM, oddíl VII - <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

¹³⁷ Jako jisté specifikum zmiňme například peněžní příspěvek od členů komunistické strany, který stanovy vymezují přímo v 0.5 % čistého členského příjmu, třebaže se ustáleně představují u dalších politických uskupení naopak konkrétní hodnoty kolísající u důchodců či studentů. Stanovy KSČM, oddíl VIII. - Stanovy KSČM, oddíl V - <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].; Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, s. 176.

¹³⁸ Stanovy KSČM, oddíl IX. – <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

¹³⁹ Stanovy KSČM, oddíl X. – <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

dodržování. Systém buněk byl zrušen, podle zákona o politických stranách z roku 1991 by ani nemohl být funkční.¹⁴⁰ Vstup do strany je volný, pro přijetí rozhodne kladně nebo záporně příslušná základní organizace KSČM. Strana je poslanci a senátorovi nadřazena.¹⁴¹

¹⁴⁰ Zákon o sdružování v politických stranách a v politických hnutích 424/1991 Sb. §5, odstavec 3 - <http://www.pravnik.cz/uplna-zneni/uz-87.html> [cit. 2010-07-23].

¹⁴¹ Kubát, M. Postkomunismus a demokracie. 2003, s. 95.

6. Organizace spolupracující s KSČM

Zpočátku je nutné zmínit, že mnoho organizací, které prohlašovaly ochotu ke kooperaci a následně ji uskutečnily, již zaniklo. Popřípadě se jejich působnost zcela nebo zčásti utlumila.¹⁴² Organizovaná uskupení se lišila svým charakterem, postupem a intenzitou spolupráce.¹⁴³ Celá 90. léta 20. století se přistupovalo ke komunistické formaci jako k politicky izolovanému subjektu, a tak jiné strany vnímaly organizace přidružené ke KSČM jako antisystémové anebo extremistické.¹⁴⁴ Komunistická strana potřebuje strategicky oslovovat konkrétní skupiny voličů. Jedná se o mládežnickou věkovou kategorii nebo zlomek populace nespokojený s vlastním společenským postavením. Do této zájmové sféry KSČM však řadíme i myšlenkové stoupence kulturních, proslovanských, vlasteneckých, aj. spolků.¹⁴⁵

6.1 Vnitrostátní spolupráce

Za všechna sdružení, která se věnují, respektive vzdělávají zlomek loajální mladé populace, je vhodné zmínit právě Komunistický svaz mládeže (KSM). KSČM dávají přednost mladým, jelikož jsou si vědomi toho, že jejich generace už nebyla přítomna tlaku, který vyvíjeli komunisté na činnost těchto sdružení pro mladistvé. Z čehož vyplývá, že nejsou soudní, ve skutečnosti naopak snadněji ovlivnitelní komunistickými sliby a stanovisky KSM.¹⁴⁶ Obecně se tento subjekt často nestává předmětem mediální pozornosti, proto může pronášet extrémističtější výroky, než

¹⁴² Levá alternativa, Demokratická strana Československa či Hnutí za sociální spravedlnost. Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, s. 191 – 203.

¹⁴³ Jednalo se např. o hnutí (Hnutí 90 nebo Hnutí za sociální spravedlnost), politické strany (Důchodci za životní jistoty, aj.), různá občanská sdružení, ale mj. i uskupení těch, kteří přispívali do spřízněných nakladatelství či novin. Tamtéž.

¹⁴⁴ Nicméně Michal Mazel tvrdí, že ne všechny tyto skupiny nutně musejí mít něco společného s extremismem, nesystémovým jednáním či politickou povahou. Tamtéž.

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ Při komunistické organizaci v Brně se schází Klub mladých, který např. připravuje cizojazyčné kurzy a diskutuje na sociálněpolitická témata. K dalším organizacím patří mj. Svaz mladých komunistů Československa, ad. Tamtéž.

samotná komunistická strana.¹⁴⁷ Jedná se o nezávislé, dobrovolné, mládežnické sdružení několika set mladých komunistů, jehož počátky se datují od roku 1990. Vychází z učení Marxe, Engelse, Lenina aj. myslitelů komunistického směru. KSM zdůrazňuje nutnost porážky kapitalismu revoluční formou a snaží se o výstavbu socialistické a konečně komunistické společnosti.¹⁴⁸ V letech 1992 – 1993 byla eskalací rozporů uvnitř KSČM ovlivněna i tato mládežnická organizace. V té době byli zvoleni do čela KSM tři zástupci odlišných názorových seskupení. *Komunistický proud* požadoval zachování označení „komunistické“ strany a usiloval i nadále o úzkou spolupráci politiky a nepolitické činnosti za účelem agitace mladých. *Reformisté*, kteří se poté převtělili do SDL či SLB, se naopak bránili propojení s politikou a usilovali o změnu názvu KSM na Demokratickou mládež nebo Svaz klubu mládeže. Naproti tomu se *radikální část* Svazu chtěla vydat po cestě trockistů či kooperovat s romskými sdruženími do doby, než se od Komunistického svazu oddělila.

Vyvíjení KSM se s vývojem komunistické strany od odchodu reformního proudu v 1993 v podstatě shoduje. Výjimku tvoří programová část. Komunistický svaz mládeže je daleko ostřejší a značně populistický (KSČM o trochu méně) ve svých prohlášeních. Kromě toho, že chce bojovat za projevy kapitalismu, xenofobie, fašismus, nacionalismus atp., sociálně spravedlivou společnost (nejen mimo parlament), spojit mládež jednoho socialistického celku a zbavit se kapitalistického systému. Vyžaduje bezplatné zdravotnictví, základní a střední školství, na terciárním vzdělávání se chce buď spolupodílet, nebo jej celkově finančně pokrýt, platit na děti dotace a přídavky, zavrhuje naše spojenectví v NATO jako zločinecké organizaci. Na druhou stranu zastává politiku komunistické strany a hodlá veřejně odsuzovat jakoukoli odchylku od oficiální komunistické cesty ke spravedlivé společnosti. V období pátého sjezdu Komunistické strany Čech a Moravy roku 1999 se KSM

¹⁴⁷ Přesto se KSČM nebrání volbě silnějších slov např. na mítincích během oslav Svátku práce či na státní svátek 28. října, kde chybí mediální pokrytí a komunisté (neoficiálně) prohlašují mnohem ostřejší a radikálnější slova. Balík, S. Communist Party of Bohemia and Moravia and its Attitudes towards own History. In: Trajectories of the Left. 2005, s. 144 – 146.

¹⁴⁸ Kdo jsme - http://www.ksm.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=19&Itemid=74 [cit. 2010-07-23]. Navíc KSM byla ve spojení s krajně levicovými uskupeními (anarchisty a trockisty) – např. Levou alternativou. Od roku 1998 začala spolupráce komunistické strany a později také KSM s podobně orientovanou revoluční skupinou Socialistickou organizací pracujících. Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, s. 193 – 198.

pokusila o aktivizaci a podporu marxisticko – leninské části strany.¹⁴⁹ Vedení komunistické strany si udržovalo pouze mírně negativistický postoj ke vstupu do evropských struktur, zatímco KSM Evropskou unii zavrhovalo radikálněji.¹⁵⁰

Mezi organizace, se kterými si KSČM uchovala pevnou vazbu, řadíme Odborová sdružení Čech, Moravy a Slezska, Českomoravskou komoru odborových svazů,¹⁵¹ dobrovolné nestranické a občanské sdružení Výbor národní kultury,¹⁵² protiněmecký a nacionalistický Klub českého pohraničí,¹⁵³ Levicové kluby žen aj.¹⁵⁴

Dalším významným přidruženým prvkem KSČM jsou *tiskoviny* – radikální ostravský deník Naše pravda, Nový zítřek z Královéhradecka, severočeská Pravda, časopis Alternativy, celostátní denní tisk Haló noviny – *rozhlas* či *televize*.¹⁵⁵ Nakladatelství Futura a.s., které vydává Haló noviny, finančně prodělává. Počet odběratelů tohoto deníku je velice nízký, přesto ale tato tiskovina sjednocuje členskou základnu, a tím sehrává nepostradatelnou roli. S Komunistickou stranou Čech a Moravy je např. spjaté i nakladatelství Orego vydávající publikace pro ortodoxně smýšlející čtenáře.¹⁵⁶

¹⁴⁹ Podle KSM byl komunistický subjekt rozpolcený na dva proudy: 1) marxisticko – leninský (komunistický), kterého pokládal spíše za zpátečnického, a 2) liberální uskupení týkající se zejména středního a vyššího vedení strany. Fiala, P., Holzer, J. (eds.). *Komunismus v České republice*. 1999, s. 209 – 210.

¹⁵⁰ Komunistický svaz mládeže v článku Rezoluce KSM k Evropské unii z března 2004 zdůvodňuje svůj pohled na EU jako imperialistickou instituci, která umožnila přeměnu zaměstnanců na „bezprávné námezdní síly“. Má za to, že Unie je „byrokratickým, protisociálním a imperialistickým blokem“, jehož se potřebuje zbavit. <http://www.ksm.cz/dokumenty/rezoluce-ksm-k-evropske-unii-2004.html> [cit. 2010-07-23].

¹⁵¹ Zpráva ÚV KSČM o činnosti v období po IV. sjezdu v Liberci (12/1995 – 12/1999) - <http://www.kscm.cz/article.asp?thema=3765&item=33802&category=> [cit. 2010-07-23].

¹⁵² Vedené snahou o zachování české národní kultury a zabránění úpadku české kulturní vyspělosti. <http://www.vnk.ezin.cz/> [cit. 2010-07-23].

¹⁵³ Iniciativa v tomto sdružení souvisela s devadesátými lety 20. století a citově vyhraněnými náladami kolem vyhnání Němců z Československa. KSČM se tématu ujala se snahou vyjádřit nesouhlas vůči restitučním požadavkům šlechty, emigrantům navracejícím se ze zahraničí, a protest proti navrácení národního majetku. Tato otevřená obhajoba byla ostatními politickými subjekty přijata kladně, a komunisty vynesla zčásti mezi relevantní strany. Drda, A., Dudek, P. *Kdo ve stínu čeká na moc*. 2006, s. 51 – 82.

¹⁵⁴ Kubát, M. – *Postkomunismus a demokracie*; 2003, s. 95 – 96.

¹⁵⁵ Oba elementy zmíněné jako poslední jsou dostupné na internetu (Rádio Haló Futura a komunistická televize). <http://www.radiohalo.cz/>; <http://www.kscm.tv/> [cit. 2010-07-23].

¹⁵⁶ Např. knihu známého belgického stalinisty Luda Martense *Jiný pohled na Stalina, SSSR a sametová kontrarevoluce* apod. Fiala, P., Holzer, J. (eds.). *Komunismus v České republice*. 1999, s. 203 – 207.; Mareš, M. *Reformists versus Dogmatists*. In: *Trajectories of the Left*. 2005, s. 137.; Kubát, M. *Postkomunismus a demokracie*. 2003, s. 96.

6.2 Součinnost se zahraničními organizacemi

Kromě toho, že KSČM kooperuje na půdě EP v rámci skupiny Evropské levice Konzervativci odmítli vstup do Evropské levice kvůli ideologickým důvodům, viděli tuto nadnárodní levicovou politickou sílu jako eurokomunistickou využívající levicový ústup. KSČM právě odmítla eurokomunismus jako bezzásadovou reformní strategii.¹⁵⁷ Přispívá také k oboustranně výhodné hospodářské, kulturní nebo obchodní spolupráci – na východ od České republiky – s bývalými nebo současnými komunistickými stranami Číny, Kuby, Vietnamu, Ruské federace nebo Severní Koreje.¹⁵⁸ Politická praxe komunistické strany koliduje s demokratickými principy stranického programu, KSČM totiž přinejmenším nepřímo napomáhá silám stojícím proti USA, Severoatlantické alianci, částečně proti Německu či EU. Komunistický subjekt byl nakloněn Miloševičově Jugoslávii, oficiální tisk strany raději podporoval Mugabeho Zimbabwe a Husajnův Irák, respektive protizápadní pozici Íránu.¹⁵⁹ Spolupráce s komunistickými politickými formacemi nebo dalšími skupinami ze zahraničí indikuje, že zahraničněpolitické směřování KSČM se nachází v úplném rozporu s oficiální orientací ČR.

¹⁵⁷ Evropská levice - <http://www.european-left.org/> [cit. 2010-07-23].; Handl, V. The Development and the Prospects of the Czech Left – the Role of the Communist Party. 2005, s. 7.

¹⁵⁸ Kubát, M. Postkomunismus a demokracie. 2003, s. 99.; Koncepce mezinárodní politiky KSČM - <http://www.kscm.cz/article.asp?thema=4489&item=44739&category=&previev=archiv> [cit. 2010-07-23].

¹⁵⁹ Gjuričová, A., Kopeček, M. Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989. 2008, s. 106 – 108.; Drda, A., Dudek, P. Kdo ve stínu čeká na moc. 2006, s. 59.

7. Snaha o definici Komunistické strany Čech a Moravy

Na konci 80. a na počátku 90. let 20. století středovýchodní Evropa očekávala pod stále slábnoucí nadvládou komunistických stran nástup zásadních změn. Jednou z klíčových otázek zůstávalo, jak se s těmito proměnami vypořádá Komunistická strana Československa, respektive po roce 1990 Komunistická strana Čech a Moravy.¹⁶⁰ Ve středoevropské oblasti – Maďarsko, Polsko, Slovensko – se z bývalých komunistických formací staly sociálně demokratické či socialistické strany. Jestliže zde politická uskupení s komunistickým označením vznikla, stalo se tak až v 90. letech 20. století a stranickopoliticky značně okrajová.¹⁶¹ Pokud bychom se snažili vysvětlit ustálenou pozici KSČM v politice ČR, o nápadnějším přijetí komunistické ideologie ve srovnání se státy střední a východní Evropy, ani o nedůkladném vyrovnání s komunistickým obdobím – viz zákon o protiprávnosti komunistického režimu či lustrační zákony – nemůže být řeč.¹⁶²

Činnost Komunistické strany Československa, na rozdíl od stranickopolitických systémů uvnitř většiny postkomunistických evropských zemí, nebyla ukončena ani zakázána. Ačkoli KSČ patřila mezi politická uskupení, jejichž transformace nedopadla obzvláště příznivě,¹⁶³ stala se KSČM jejím nástupnickým politickým subjektem, jakožto „zastřešující pojem pro strany, které jsou spojeny s předchozím komunistickým subjektem“ a „jejich současná identita může být (a v praxi téměř vždy i je) značně odlišná“. Přehlíží však nové neokomunistické formace, které vznikly nějakou dobu po rozpadu bývalé komunistické strany, a subjekty, jejichž členové vyšli z původní komunistické skupiny.¹⁶⁴ Jak se posléze projevilo, ponechala si komunistický název, marxisticko – leninskou ideologii a nedopustila řadě

¹⁶⁰ Hloušek, V., Kopeček, L. Nástupnické komunistické strany a jejich typologizace. In: Rudí a růžoví. 2002, s. 10.

¹⁶¹ Fiala, P., Holzer, J. Komunismus v České republice. 1999, s. 279 – 282.

¹⁶² Loužek, M. Předlistopadový režim realistickými očima. In: Patnáct let od 17. listopadu 1989. 2005, s. 79.

¹⁶³ Kvůli pokračování v návaznosti na KSČ a její ideový odkaz. Hloušek, V., Kopeček, L. Nástupnické komunistické strany a jejich typologizace. In: Rudí a růžoví. 2002, s. 14.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 10 – 11, 13 – 15.

vnitrostranických reformistů realizovat v Komunistické straně Čech a Moravy viditelnější liberálnější změny.

Politolog Ladislav Cabada se ve svém příspěvku z *II. Kongresu českých politologů* zabývá postavením malých stran v českém systému politických formací po parlamentních volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky (PS PČR) roku 2002. KSČM pojímá jako malý subjekt, jehož volební zisk až na výjimku právě v roce 2002 nedosáhl více než 15 % hlasů.¹⁶⁵ Tvoří mez, kterou taková formace není s to přesáhnout. Přesto, že Komunistická strana Čech a Moravy doposud získala relativně vysoké procento, řadíme ji podle Cabadovy teze mezi marginální strany¹⁶⁶ s nedostatečnou způsobilostí stát se koaličním partnerem. Komunistická strana se nachází na okraji levé části ideologického spektra a funguje vedle ostatních politických uskupení v oficiální izolovanosti. Avšak zejména ČSSD, vzhledem k ideologické spřízněnosti, a další strany uvnitř hlasovacích koalic s ní spolupracují.¹⁶⁷ Cabada KSČM rovněž považuje za stranu politických menšin, protože sama od porevolučního vývoje 1989 reprezentuje trvalou politickou menšinu nespokojenou se stávajícím socioekonomickým a politickým stavem země a chápe bývalý komunistický systém za pozitivnější v mnoha různých ohledech.¹⁶⁸

Kitschelt rozlišil dva logické postupy, jaké politické strany mohou využít v kompetitivních pluralitních stranických systémech. Na jedné straně *logiku reprezentace voličů*, kde se stranický pokrok, strategie a organizace odvozuje z idejí

¹⁶⁵ Mezi dalšími relevantními politickými stranami v českém spektru se KSČM umístila v parlamentních volbách 1996 na třetím místě, které si po celou dobu do roku 2002 udržela. KSČM se ve volbách do PS PČR mezi lety 1996 – 2002 udržela stabilně nad 10 % hlasů (1996 – 10.3 %, 1998 – 11.03 %, 2002 – 18.5 %), nejen ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, ale i do zastupitelstev krajů či Evropského parlamentu. Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR [1996](#), 1998, 2002 –

<http://www.volby.cz/pls/ps1996/u4>, <http://www.volby.cz/pls/ps1998/u4>, <http://www.volby.cz/pls/ps2002/ps2?xjazyk=CZ>, do zastupitelstev krajů 2000 a 2004 – <http://www.volby.cz/pls/kz2000/kz62?xjazyk=CZ&xdatum=20001112>, <http://www.volby.cz/pls/kz2004/kz62?xjazyk=CZ&xdatum=20041105>, volby do Evropského parlamentu 2004 – <http://www.volby.cz/pls/ep2004/ep11?xjazyk=CZ> [23. 7. 2010].; Mareš, M. Reformists versus Dogmatists. In: Trajectories of the Left. 2005, 133.

¹⁶⁶ Jako jeden ze tří druhů (dále pantový a odtržený subjekt) G. Smithovy klasifikace malých politických stran. Cabada, L. Malé politické strany – problém českého stranického systému?. In: II. Kongres českých politologů. 2003, s. 232 – 234.

¹⁶⁷ Mareš, M. Reformists versus Dogmatists. In: Trajectories of the Left. 2005, s. 130, 135 – 136.

¹⁶⁸ Podle typologie M. Duvergera se malé politické formace dělí na 1) strany osobností a právě 2) strany stálých menšin (národnostní, náboženské minority, a strany politických menšin). Cabada, L. Malé politické strany – problém českého stranického systému?. In: II. Kongres českých politologů. 2003, s. 234 – 235.

svých zastánců a skupin ve společnosti. Naopak *logiku volební konkurence*, u níž se subjekty a jejich stanoviska formují podle podpory voličů, si vyberou politická uskupení, aby zvýšila svou popularitu a získala si maximum sympatizantů. Pokud se jedná o Svobodovu snahu transformovat KSČM, aby mohla případně spolupracovat v koaličních seskupeních jako Levý blok, usiloval Jiří Svoboda o zvýšení atraktivity strany a využil spíše *logiku volební konkurence*. *Logika reprezentace voličů* je však poměrně typická pro nově utvořené politické formace zajímající se o změnu vlády, politiky, odměnu za participaci, nebo disponuje vysoce mobilizovanou ideologicky motivovanou podporou.

KSČM neměla znatelný politický vliv, ovšem i tak se mohla věnovat důkladným návrhům zákonů a politiku pečlivě sledovat. Dále nemůžeme pokládat komunistickou formaci za nově zformovaný subjekt se značně zmobilizovanými členy a zájmem o politiku. Subkulturní charakter lze však straně přičíst na bázi členské a voličské základny motivované smyslem tradice a identity, nalezené v členství historické strany ustavené v demokracii. Tento typ strany se výjimečně nachází ve východní a střední Evropě a jsou pro něj charakteristické rozdílné kulturně definované skupiny ve společnosti s podobným stylem života, sdílející společné normy, hodnoty a přesvědčení, pocit vzájemné solidarity a loajality apod. Strany a přidružené organizace nepotřebují zahrnout masové uspořádání, ale jen vytvoření sítí společenských sdružení, prostřednictvím kterých představují zájmy kulturně a ideologicky vymezených skupin. Touto strategií příliš neriskují náhlé rychlé změny, a tak jsou zčásti chráněny zvnějšku. Komunistická strana Čech Moravy se tedy dá nazvat subkulturní formací vzhledem ke své voličské a společenské základně. Pohlíží na své voliče populisticky jako na pracující lid, který se kvůli ekonomické transformaci dostal na existenční okraj společnosti a podle KSČM jim tento systém nenabízí naději na změnu. Od roku 1992 se KSČM snažila pomáhat těmto slabým skupinám prostřednictvím jejich organizace do lokálních levicových sociálních hnutí kolem sítě stranické organizace a sponzorováním Programu aktivní společenské sebeobrany. Tento plán relativně s úspěchem pořádal společenské aktivity, ale nebyl příliš soudržný a postrádal politický vliv.¹⁶⁹

¹⁶⁹ Díky této platformě chtěla strana ustavit vazby mezi KSČM a význačnými občanskými iniciativami a organizovat různé nepolitické aktivity a praktické služby komunistickým voličům – tzn.

7.1 Teorie antisystémovosti politických stran

Koncept antisystémovosti je zásadním prvkem Giovanni Sartoriho teorie stranického systému.¹⁷⁰ V rámci rozboru stranického systému se Sartori pokusil zejména o poskytnutí spolehlivé analytické báze, na které lze rozlišit mezi omezenými, umírněnými, extrémními a polarizovanými případy vícestranického systému, jenž se do té doby soustředil jen na jednoduchý mnohostranický systém.¹⁷¹ Sartori vidí obecně antisystémovost politických stran v kompetitivních prostředích tzv. polarizovaného pluralismu, kde dochází pravidelně k volbám a soupeří mezi sebou několik politických uskupení. Abychom byli schopni vymezit případ extrémního pluralismu, musíme určit, za jakým rozhraním počtu stran začíná. Giovanni Sartori onu hranici vymezil *kolem* pěti až šesti politických formací a jako kontrolní proměnlivou veličinu použil ideologickou distanci.¹⁷² Antisystémové subjekty jsou přítomné v pluralitních demokraciích a mezi jejich znaky patří zejména nedemokratický základ, který v původním demokratickém systému funguje stejně jako v nedemokracii ustavené antisystémovou skupinou.

Giovanni Sartori definoval ideologickou vzdálenost jako zásadní atribut polarizovaného pluralismu.¹⁷³ Prostřednictvím tohoto znaku je možné nalézt relevantní antisystémové politické strany uvnitř soutěživého systému, anebo přítomnost antisystémové opozice, která se podle něj objevila během 20. a 30. let 20. století v podobě komunistických, fašistických, aj. stranických představitelů.¹⁷⁴ Sartori rozlišoval mezi širokou a úzkou definicí antisystémovosti. *Široká* definice zahrnovala rozličné typy antisystémových subjektů odmítající a negující oficiální systémové postoje, od mimoparlamentních až po opozici podlamující legitimitu režimu a fundamentální principy státu, což právě autor označuje jako delegitimizační vliv. Navíc síla těchto nesystémových stanovisek se časem mění. V rámci *užší*

právní rady, společenské akce, lidové podnikání apod. Ale na úrovni občanské společnosti již roku 1995 nebyla schopna ovlivnit skupiny úzce spojené s komunistickou stranou jako protiněmecký klub Česká Obroda či Levicový klub žen. Hanley, S., *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, s. 105 – 109.

¹⁷⁰ Capoccia, G. *Anti - System Parties: A Conceptual Reassessment*. 2002, s. 9.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 12 – 13.

¹⁷² Sartori, G. *Strany a stranické systémy*. 2005, s. 136.

¹⁷³ Sartori, G. *Strany a stranické systémy*. 2005, s. 136.; Fiala, P., Strmiska, M. *Teorie politických stran*. 1998, s. 149 – 152.

¹⁷⁴ Sartori kalkuluje i s relevantní malou marginální stranou. Sartori, G. *Strany a stranické systémy*. 2005, s. 136.

definice se antisystémové formace soustředí na ideologickou charakteristiku strany. Takové ideologicky vzdálené politické seskupení by bylo ochotné přepracovat samotný systém vlády v případě, že by mělo na výběr. Antisystémová strana by neměla zájem pouze upravit dosavadní vládní režim, šlo by jí o radikálnější změny v systému vládnutí. Jedná se o opoziční uskupení, které by neprojevalo snahu jednat o dílčích změnách a sporných otázkách, ale vyjednávat přímo o zásadách a principech fungování státu. Z charakteristiky vyplývá, že antisystémová skupina nepřijímá již vytvořený soubor hodnot politického celku a její ideologie je příliš vzdálená stávajícímu politickému systému.¹⁷⁵

Předcházející odstavec nepatrně naznačil, že mezi antisystémovou a revoluční stranou pramení podstatný rozdíl. Revoluční subjekt se věnuje revoluční činnosti a praxi, spojuje své jednání s dlouhodobými záměry a krátkodobou realizací, a zvláště pak verbální cíle. Takové uskupení je nepochybně antisystémové, avšak opačně takové vymezení aplikovat nelze. Antisystémová strana nemusí být v žádném určitém smyslu revoluční a ještě méně ve vlastních politických přípravách a aktivitách.¹⁷⁶

Pojem antisystémové formace je stále jedním z nejužívanějších termínů popisující politickou stranu nebo skupinu, která uplatňuje radikální formu opozice. Jak bylo výše zmíněno, původ tohoto konceptu spočívá v Sartoriho práci o stranickém systému z 60. a 70. let 20. století, kde bylo zejména odkazováno na politické skupiny meziválečných a poválečných desetiletí. Giovanni Capoccia se ve svém článku *Anti – System Parties: A Conceptual Reassessment* snaží ujasnit a vysvětlit pojem antisystémové strany a její smysl, význam a přesnost. Tvrdí, že antisystémovost je termín, který utrpěl jednak značným rozpínáním vzhledem k nerozlišenému použití napříč dvěma rozdílnými poli analýzy – studia stranických systémů a empirického rozboru v širším ohledu životnosti demokratických režimů, ale jednak i rozšířením označení *anti-* v literatuře kvůli politickému vývoji západních demokracií a režimů v nezápadní části světa. V analýze stranických systémů pojem antisystémovosti poukazuje na ideologický rozdíl jedné a více politických uskupení, které v daném systému kooperují. Zatímco u obecnějšího rozboru demokratických

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 137 – 138.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 138.

režimů je základní odkaz ke stranickému ideologickému charakteru. Termín antisystémovosti je v komparativní stranické analýze důležitý, jelikož je ukazatelem ideologického zaměření a je jednou ze zásadních součástí těchto různých stranických systémů. Právě koncept antisystémové strany má výhodu ve své propracovanosti na rozdíl od systémů dvou a více stran. U empirické analýzy demokracie je vidět historický odkaz, diferencuje politické subjekty, které hrály demokratickou hru za účelem likvidace samotné demokracie. Podobnost totalitárních stran starších i mladších spočívá stále stejně v odporu vůči pluralitní demokracii neslučitelné s jejich ideologickým dědictvím. Navíc od doby, co demokratické režimy nachází oporu v institucionalizaci politické opozice jako klíčového elementu politického procesu, nemůže být omezen nesouhlas ani samotná opoziční strana, která jej vyslovila. Z toho vyplývá, že takový politický subjekt nebo skupina může stát součástí demokratického systému s oficiálním právem nesouhlasit.¹⁷⁷

Capoccia vypracovává oddělenou pojmovou přestavbu antisystémovosti v teorii stranických systémů a v empirické demokratické teorii. Analýzou literatury Sartoriho a ostatních autorů začal Capoccia rozlišovat mezi *relační* antisystémovostí podstatnou pro rozbor stranického systému a *ideologickou* antisystémovostí stěžejní vzhledem k empirické analýze demokracie. Druhý typ zahrnuje vlastní analytické zpracování demokratické legitimacy, stability anebo konsolidace. Obě formy antisystémovosti jsou samy zkoumány ve vztahu k systému – každá k jinému, stranickému a systému demokracie.

Relační antisystémovost zahrnuje (A) ideologickou odlišnost strany od ostatních subjektů podél pravolevého prostoru soutěže politických stran; (B) odkazuje se k delegitimizačnímu vlivu stranického jednání a propagandistické činnosti v režimu, v němž pracuje; (C) a navíc má nízký koaliční potenciál.¹⁷⁸ Všechny tyto znaky ústí k jistým systémovým následkům, a to k (1) prostorovému odloučení a nerovnému rozmístění mezi politickými formacemi. (2) Delegitimizující přístup pomáhá k odstředivé konkurenci, což zvyšuje polarizaci uvnitř stranického systému, který je celkově ideologicky vzdálen. (3) Multipolarita zdůrazňuje vlastnost

¹⁷⁷ Capoccia, G. Anti - System Parties: A Conceptual Reassessment. 2002, s. 11 – 13.

¹⁷⁸ Zásadní pro ideologickou vzdálenost je rozeznat obsah jeho ideologie. Ideologie jako taková nevylišuje politický subjekt jako antisystémový. Tamtéž, s. 23 – 24.

polarizovaného stranického systému, v němž nefunguje mechanismus založený na střídání dvou koalic. *Relační* antisystémovost klíčová pro stranický systém, má i vliv na jeho mechanismus prostřednictvím zvýšené polarizace a odstředivosti. Stranu bychom tedy mohli zhodnotit jako subjekt s izolacionistickou strategií budující separovaný pól systému. Odmítla by vstup do koalic, zvolila by taktiku propagandy, která oponuje a připravuje o důvěru základní principy režimu, s nimiž souhlasí ostatní politické formace.¹⁷⁹

Při klasifikaci *ideologické* antisystémovosti vycházíme ze Sartoriho užší definice antisystémové strany. Vymezení *ideologické* antisystémovosti závisí hlavně na tom, jak empiricky definujeme demokracii jako takovou. Můžeme ji hodnotit podle klasického či radikálního konceptu anebo z pohledu „rozšířeného minimálního procedurálního“ ohraničení. Takové rozšířené určení demokracie navyšuje množství *ideologických* antisystémových subjektů. Jinými slovy, pokud strana například nesouhlasí s nárůstem různých dalších práv v daném systému, potom je chápána jako *ideologicky* antisystémová v té dané soustavě, k níž se vztahuje definice demokracie zahrnující taková práva, avšak neplatí to u jiných systémů se svým demokratickým vymezením. Přítomnost antisystémového uskupení je často přijímána jako ukazatel nedostatku stability nebo legitimacy demokratického režimu nebo jeho stupně demokratické konsolidace. *Ideologicky* antisystémová strana stojí v opozici k demokracii jako celku, je zásadním pojmovým instrumentem k analyzování výzev, které čelí zvláštním typům demokracie.¹⁸⁰ Jak bylo výše zmíněno, zhodnocení tohoto typu antisystémové skupiny závisí na definici demokracie, není v souladu s jednou či více charakteristikami demokratického režimu.¹⁸¹

Capoccia sestavil typologii politických subjektů kombinující *relační* s *ideologickou* antisystémovostí, přičemž oba typy spoluvytvářejí pět podtypů. Pokud strana neopomíjí principy demokracie a nemá polarizující účinky na fungování stranického systému, nazýváme ji plně pro-systémovou politickou formací. Druhým představitelem je typická antisystémová strana, která naprosto vylučuje demokracii a

¹⁷⁹ Capoccia, G. *Anti - System Parties: A Conceptual Reassessment*. 2002, s. 13 – 18.

¹⁸⁰ Podle autorů Levitskyho a Colliera, pro něž tento demokratický režim ztělesňuje následující hodnoty – konkurenci mezi politickými stranami ve volbách, plné volební právo, účinné záruky občanských svobod, zvolenou vládu, která tak získala mandát od voličů. Tamtéž, s. 21, 23, 26.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 10 – 11, 18.

polarizuje stranický systém. Vznik polarizovaného mechanismu je důsledek vysoké ideologické distance mezi stranami pravděpodobným následkem velkého množství relevantních politických stran soupeřících o ten samý ideologický prostor. Za další příklad považujeme polarizující subjekt bez *ideologických* znaků antisystémovosti a přispívání k polarizovanému mechanismu ve stranickém systému. Tyto typy se předbíhají ve volebním souboji, nejsou schopné koalice, popř. zůstávají neloajální uvnitř koalic. Dostáváme se ke klasifikaci dvou posledních podtypů, které mají společný znak *ideologické* antisystémovosti. Capoccia je rozděluje na *nevýznamné/irelevantní* antisystémové strany, spíše malé či dosahující znatelné velikosti, přesto však netrvají příliš dlouho, tudíž jejich koaliční strategie a propaganda nebrání utváření bipolárních koalic a subjekty tak nemají význam na mechanismus stranického systému, ale zároveň mohou být velice důležité pro studium specifických aspektů politických soustav. Na druhou stranu *ochotné* nebo *vstřícné* antisystémové strany mají dostačující velikost anebo trvání, aby ovlivnily stranický systém, avšak nemají na něj polarizující účinky. Navzdory *ideologické* antisystémovosti se tento druh snaží vstupovat do koalic a loajálně v nich kooperovat, proto nevzbuzují multipolaritu. Nepodporují separatistické tendence, mohou přijmout taktiku kvůli různým důvodům – pragmatická adaptabilita nebo úmysl dosáhnout klíčových politických cílů.¹⁸² Tyto diference forem antisystémovosti a rozdílných typů antisystémových subjektů mohou být z jeho pohledu použity pro současnou komparaci antisystémového účinku specifických stranických rodin jako postkomunistických formací či nových extrémních pravicových stran.¹⁸³

¹⁸² Tamtéž, s. 24 – 28.

¹⁸³ Tamtéž, s. 31.

7.2 Je možné označit KSČM za antisystémový politický subjekt?

Politolog Michal Kubát se domnívá, že pokud se Sartoriho termín antisystémové strany nebude zkreslovat či redukovat, a ponechá se jeho význam v původním smyslu slova, lze na něj na základě empirie aplikovat Komunistickou stranu Čech a Moravy z několika následujících důvodů.

Například KSČM ohrožuje legitimitu systému, k němuž stojí v opozici, protože se „hlásí k leninské myšlence, že „buržoazní“ demokracie ve skutečnosti demokracií není, naopak „skutečnou“, „opravdovou“ demokracií je diktatura proletariátu.“¹⁸⁴ Kromě toho je však podle Kubáta podstatné odlišit oficiální profil komunistické formace od neoficiálního. Ačkoli ten první směřuje k české veřejnosti, „lze mezi řádky jasně vycítit antisystémové postoje,“ zatímco neformální projevy v komunistických novinách či rozhlasu jsou zachovány uvnitř subjektu popř. kolem konkrétních KSČM oddaných společenských uskupení. S tím prý souvisí i snaha změnit „samotný systém vlády“, který by po převzetí moci získala do svých rukou komunistická formace. Neoficiální tvář komunistické formace vidí jako důkaz její nezřetelnosti a jako evidenci toho, že KSČM ve skutečnosti do českého stranickopolitického systému nepatří, jelikož se nedá přesně určit, v jak neočekávaný moment projeví svoji faktickou antisystémovou totožnost a zlikviduje dosavadní společenskopolitický řád.¹⁸⁵

KSČM je registrovaná u Ministerstva vnitra ČR, což znamená, že obecně splňuje demokratické stanovy. Dále komunistická strana participuje ve volbách, je zastoupena v Parlamentu České republiky či uvnitř okresních a krajských zastupitelstev. Mnoho politických představitelů, i mezi komunisty, ji z tohoto důvodu považuje za „normální“ a „demokratickou“ politickou sílu. Třebaže antisystémový subjekt na základě předpokladů Michala Kubáta není v současnosti s to změnit stávající systém vlády, nenazýval by ho stranou běžnou a „normální,“ tím pádem jako subjekt systémový.¹⁸⁶ Tato formace se může stát nebezpečnou, jestliže pro ni nastanou příznivé okolnosti, i když otázkou zůstává, jaké podmínky by napomohly k

¹⁸⁴ Kubát, M. Teorie antisystémovosti a Komunistická strana Čech a Moravy. In: III. kongres českých politologů, Olomouc 8. - 10. 9. 2006. 2006, s. 552 – 554.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 552.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 552 – 553.

zásadnímu zvratu. Nebo zdali se takové polarizované uskupení (KSČM) ve stranickopolitickém systému objeví, omezuje možnosti vytváření většin a znesnadňuje alternaci moci.¹⁸⁷ Dále Kubát vnímá KSČM podle Sartoriho teze jako takovou, jenž v českém politickém systému představuje cizí ideologii, tedy podstatně odlišný systém myšlenek a hodnot, než je všeobecně přijímán ve společnosti. Jedná se zejména o nezměněný název strany či její programatiku.

Politolog a ekonom Marek Loužek se domnívá, že si o komunistické straně všichni mysleli, že zanikne a její prostor převezme výhradně ČSSD, což se nestalo. KSČM si udržela svými ostrými projevy k vládní koalici ve druhé polovině 90. let 20. století a vývoji po listopadu 1989 charakteristiku extrémistického subjektu. Loužek je rovněž přesvědčen o komunistické antisystémovosti, pozici nedbalé a nespolehlivé opozice s nízkým koaličním potenciálem a příznačným vyděračským nadáním. Nicméně tyto důvody po celou dobu nepodnítily její zrušení.¹⁸⁸

Přes všechny výše doložené argumenty politologa Michala Kubáta by si autorka této práce dovolila některé faktické poznámky. Komunistická strana Čech a Moravy je od 90. let 20. století společensky i politicky vnímána jako extrémní (extremistická) či nesystémová politická formace, která několik porevolučních let ve stranickopolitické soustavě České republiky postrádala koaliční potenciál, a ve vládě stále zatím neparticipovala. Kolem roku 2003 si začala nicméně vzhledem ke zvyšující oblíbenosti uvědomovat, že by mohlo přijít brzy poměrně i vhodné načasování na účast ve vládě na národní úrovni. Je zde vidět náležitý postup kupředu vzhledem k tomu, že se komunistický subjekt z kraje 90. let 20. století stal součástí volebních koalic (Levý blok) či hlasovacích koalic zejména s Českou stranou sociálně demokratickou. Komunistická strana zachovává ideologickou vzdálenost od ostatních politických uskupení, marxismus – leninismus na rozdíl od respektu k principům demokratického systému, ale nepolarizuje stranický systém. Navíc nelze na KSČM využít užší vymezení antisystémové strany podle Sartoriho. Tato politická formace není schopna, bez diskuse nad tím, co neuznává za principy ve stávajícím hodnotovém řádu, změnit dosavadní vládní soustavu a nahradit ji svou vlastní. Totiž

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 553.

¹⁸⁸ Loužek, M. Předlistopadový režim realistickými očima. In: Patnáct let od 17. listopadu 1989. 2005, s. 79 – 80.

k podobnému převratu je nutné, aby KSČM měla především mladou, tvůrčí a revolučně laděnou členskou základnu, rovněž stranické přívržence a loajální sociální skupiny. Skutečnosti, že stav členů komunistické strany se významně snižuje, střední a starší věková kategorie v rozsáhlém měřítku stárne, podíl nově příchozích představitelů je nepatrný, naznačují, že KSČM chybí způsobilost ke svržení systému české demokracie.¹⁸⁹

Pokud bychom se pokusili použít teze, které sepsal Capoccia ve své klasifikaci *nevýznamných* či *vstřícných (ochotných)* antisystémových subjektů, lze KSČM zařadit do druhého typu. Jelikož Komunistická strana Čech a Moravy je ochotná vstupovat do koalic, v nichž se rozhoduje o legislativních záležitostech a procedurách, nebo kooperuje ve výborech popř. podvýborech v Poslanecké sněmovně atd. Kromě toho faktem zůstává, že KSČ měla roku 1989 1 117 363 členů a k 31. prosinci 2004 celkem 94 396 členů.¹⁹⁰ Takže si ve stranickém systému ČR od prvních voleb roku 1990 uchovala svou stabilní pozici, třebaže její stárnoucí členská a voličská základna nadále vymírá. KSČM neznemožňuje tedy střídání politických subjektů u moci ani nelimituje pravděpodobnost stranických většin. Pouze se na ní relevantní politické strany spoléhají, pokud ji zrovna potřebují k sestavení koalice či konkrétní majority, na druhou stranu proti ní však často vystupují kvůli její antisystémovosti. Na základě definic uvedených výše můžeme posoudit Komunistickou stranu Čech a Moravy jako subjekt spíše subkulturní povahy než antisystémového charakteru. KSČM zestárla a spolu s ní i její voličská základna, stranu podporuje a volí typický segment české společnosti ve velké míře staršího věku, méně vzdělaných, tudíž s nižší pravděpodobností vyhlídek na vyšší profesionální postup a vysoké finanční ohodnocení. Tento sociální vzorek v ČR představuje ty, kteří vnímají komunistickou stranu jako pevný bod v nejistém vývoji nové společenskoekonomicky transformované země.

¹⁸⁹ Obsahové materiály VI. sjezdu KSČM; s. 52 –

<http://www.kscm.cz/article.asp?thema=2859&item=24140&category=> [cit. 2010-07-23]. Už roku 2005 dosáhla KSČM pouhých 94 tisíc členů s průměrným věkem 68 let. Handl, V. *The Development and the Prospects of the Czech Left – the Role of the Communist Party*. 2005, s. 5 – 6.

¹⁹⁰ Drda, A., Dudek, P. *Kdo ve stínu čeká na moc*. 2006, s. 197.

8. Závěr

Bakalářská práce zahrnuje události nejvýznačnějšího období moderní české historie od konce jedné fáze čtyřicetileté komunistické hegemonie na cestě ke zformování nového československého, respektive českého a slovenského státu s nově vybudovanou demokratickou soustavou institucí a politických stran. Mezi nimi se umístila i Komunistická strana Čech a Moravy, která se zařadila dokonce k relevantním subjektům a zapojila se do nastupujícího rozvoje České republiky.

Československá transformace postupovala poměrně rychle. Lidová mobilizace a demonstrace paralyzovaly vedoucí roli Komunistické strany Československa nad ČSSR, a tím jí nezbývala jiná možnost než začít jednat s nejsilnější českou opoziční skupinou – Občanské fórum. Skutečnost, že se OF mohlo zapojit do nově ustavujících režimních přeměn, šla propojit pouze s konkrétními garancemi pro komunistické elity, které nechtěly dopustit naprostou ztrátu svých pozic a už vůbec ne zánik vlastní politické struktury. Strategii v podobě ústupků si KSČ tedy zachovala své, avšak omezenější postavení v politické aréně.

Někteří představitelé se domnívají, že případ transformačních procesů v československém státu je možné označit jako *reformu* režimu. Nicméně pravděpodobnější volba teorie přechodu k demokracii by byla formou *kapitulace* nebo typem *přeměny*, u něhož jsme doložili utváření vzájemných dohod a úmluv mezi původní mocenskou skupinou a opozičním uskupením, na jejichž základě se konsensuálně postupovalo při formování demokratického systému a jeho dílčích elementů – např. sepsání dalších oboustranně závazných smluv, vypsání svobodných voleb, respektive shoda na změně volební soustavy. Komunistická strana Československa se stala partnerem při jednáních, ustupovala opozici, ale za cenu své další působnosti v nadcházejícím stranickopolitickém vývoji země. KSČ spáchala křivdy na společnosti i státu, společnou diskusi nad kulatým stolem však napomohla Občanskému fóru k nepochybně rychlému převratu vzhledem k tomu, že opozice již v prosinci 1989 zastávala legislativní a exekutivní funkce. Opoziční skupina si během těchto vyjednávání nedovolila nadnést téma zrušení komunistické formace, jelikož tento subjekt potřebovala k dokončení *rozhodující* fáze v režimní transformaci.

Demokratizace proběhla úspěšně, byly vytvořeny demokratické instituce a orgány, zformovaly se nové politické subjekty, popř. se obnovovaly původní formace. První svobodné volby měly zásadní podíl na nové složení Federálního shromáždění a umožnily taktéž sestavení legitimní vlády, která mohla začít pracovat na dalších společenských, politických i ekonomických reformách země.

Komunistická strana Čech a Moravy se roku 1990 přetvořila z KSČ na postkomunistické uskupení, jehož „komunistické“ pojmenování, a tím pádem i úzkou návaznost na původní identitu, si zanedlouho poté straničtí funkcionáři společně odsouhlasili.

KSČM procházela nelehkou etapou svého procedurálního vývoje, kdy se snažila zbavit odpovědnosti za minulý režim a nastavit moderní funkční kritéria, jak v programové části, tak z ideologického hlediska. Komunistický subjekt na počátku své existence schvaloval na jednotlivých sjezdech programy, které odmítaly postupy, jimiž se Komunistická strana Československa řídila po dlouhé čtyři dekády. Komunistické uskupení se omluvilo za skutky, které její předchůdkyně spáchala. Jinými slovy KSČM se od KSČ chtěla distancovat, ovšem pouze po dobu nezbytně nutnou – tj. bezprostředně po roce 1989, jakmile byla Komunistická strana Čech a Moravy středem pozornosti pro celou antikomunistickou veřejnost. Přesto však její členská základna z větší části setrvala v nezměněném složení, konzervativní ve svých postojích a tvrdošijně i nadále zastávala marxisticko-leninskou ideologii. Navíc se snažila po celá 90. léta 20. století a dokonce i po roce 2000 zbavit proreformně smýšlejících skupin uvnitř strany, rigidní jádro komunistického subjektu chtělo zabránit těmto skupinám, aby zaváděly jakékoli stranické proměny tendující k sociálnědemokratické orientaci. V Komunistické straně Čech a Moravy tedy zvítězilo nekomunistické křídlo, a tak se jeho pozice ustálila od středu směrem ke vzdálenému levicovému okraji stranickopolitického spektra. Ačkoli si KSČM uvědomovala vysokou mortalitu a příliš nízký zájem o členství ve své politické struktuře u mladých a vysokoškolsky vzdělaných občanů České republiky, pozastavila po prvním údobí přeměny další etapu vlastní transformace.

Jak bylo výše zmíněno – transformaci KSČM lze rozdělit do dvou období – fázi neúspěšné přeměny v demokraticko – socialistický subjekt a etapu jejího vzestupu. V té době již komunistická formace upevnila vlastní pozici, zvolila do

svého čela tradičního komunistu Grebeníčka, čímž dala mj. jasně najevo orientaci strany, a pozvolna se z izolace přesouvala blíže k moci. Ke konci 90. let 20. století nashromáždila nezvykle značné voličské preference, a třebaže byla zaznamenána vysoká volební neúčast, ve volbách do Evropského parlamentu roku 2004 získala rekordní procento hlasů. Komunistická strana Čech a Moravy nabyla zpět sebevědomí a odvalu do dalšího postupu. Řadoví členové se nechtěli vzdát dosažených pozic a nebyli ochotní změny akceptovat. Vedení si muselo udržet přijatelnou tvář ve vrcholné politice, zároveň si udržet oblíbenost u voličů z radikálnějšího tábora a oslovit nejisté a nespokojené sociálnědemokratické hlasy.

Co se týče otázky charakteru KSČM, Komunistická strana Čech a Moravy usiluje o to, aby její oficiální profil fungoval jako u ostatních relevantních politických formací, a tím chce zabránit možným výtkám o své nesystémovosti. Na druhou stranu neformální tvář komunistického subjektu o leccčem napovídá – protesty proti Spojeným státům americkým, Evropské unii atd. Příkladem za vše může být jedna z nejznámějších spřízněných mládežnických organizací Komunistický svaz mládeže. KSM vystupuje na svých internetových stránkách i na veřejnosti velice radikálně a komentářům mládežnického svazu o likvidaci samotného systému vládnutí v České republice KSČM dává tiše za pravdu. Nicméně komunistickou formaci spíše chápeme jako subkulturní uskupení, jejíž voliči a příznivci uznávají společné normy, hodnoty a přesvědčení, pocit vzájemné solidarity a loajality.

Podle výše uvedené analýzy je zřejmé, že teorii antisystémové strany podle Sartoriho nelze zcela použít na Komunistickou stranu Čech a Moravy. Ačkoli subjekt neztělesňuje zastánce oficiální systémové ideologie ČR a stávajícího demokratického režimu s fungujícím tržním hospodářstvím. Představuje subjekt s odlišnou soustavou antisystémových názorů a je ochoten je volně prezentovat mezi svými stoupenci. Nicméně KSČM spolupracuje s ostatními politickými formacemi, a především by nedokázala svrhnout stávající demokracii a nahradit ji novou vládou, poněvadž jí k tomu schází vlastní personální kapacita, zahraničněpolitické podmínky, vnitřní potřeby a zájem české společnosti.

Seznam zdrojů

Literatura

- BUREŠ, Jan. Občanské fórum. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk: Metropolitní univerzita Praha, Plzeň 2007. 303 s. ISBN 978-80-86855-28-8.
- DRDA, Adam, DUDEK, Petr. Kdo ve stínu čeká na moc. Čeští komunisté po listopadu 1989. Paseka, Praha 2006. 242 s. ISBN 80-7185-802-1.
- DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra, KUNC, Jiří. O přechodech k demokracii. Sociologické nakladatelství, Praha 1994. 156 s. ISBN 80-901424-8-6.
- DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra, GERLOCH, Aleš (eds.). Krystalizace struktury politických stran v České republice po roce 1989: sborník příspěvků z vědecké konference. Československá společnost pro politické vědy, Praha 1996. 127 s. ISBN 80-902176-0-5.
- DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra, HEROUTOVÁ, Andrea. II. Kongres českých politologů. Praha – Suchdol, 5. – 6. 9. 2003. 613 s. ISBN 80-902176-3-X.
- FIALA, Petr, HOLZER, Jan (eds.). Komunismus v České republice. Vývojové, systémové a ideové aspekty působení KSČM a dalších komunistických organizací v české politice. Mezinárodní politologický ústav MU Brno, Brno 1999. 315 s. ISBN 80-210-2249-3.
- FIALA, Petr, HERBUT, Ryszard a kol. Středoevropské systémy politických stran: Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko. Masarykova univerzita, Brno 2003. 255 s. ISBN 80-210-3091-7.
- FIALA, Petr, STRMISKA, Maxmilián. Teorie politických stran. Barrister & Principal, Brno 1998. 263 s. ISBN 80-85947-31-5.
- FIALA, Petr, HOLZER, Jan, STRMISKA, Maxmilián a kol. Politické strany ve střední a východní Evropě: ideově – politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích. Masarykova Univerzita, Brno 2002. 471 s. ISBN 80-210-3036-4.
- GJURIČOVÁ, Adéla, KOPEČEK, Michal. Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989. Paseka, Praha 2008. 320 s. ISBN 978-80-7185-876-8.

- HLOUŠEK, Vít, KOPEČEK, Lubomír (eds.). Rudí a růžoví: transformace komunistických stran. Masarykova univerzita, Brno 2002. 279 s. ISBN 80-210-2990-0.
- HONAJZER, Jiří. Občanské fórum: vznik, vývoj a rozpad. Orbis, Praha 1996. 107 s. ISBN 80-235-0076-7.
- HUNTINGTON, Samuel Phillips. Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2008. 343 s. ISBN 978-80-7325-156-7.
- KITSCHOLT, Herbert (eds.). Post-communist party systems: competition, representation and inter – party cooperation. Cambridge University Press, Cambridge 1999. 457 s. ISBN 0-521-65288-X.
- KLÍMA, Michal. Volby a politické strany v moderních demokraciích. Radix, Praha 1998. 273 s. ISBN 80-86031-13-6.
- KOCIÁN, Jiří. Poválečný vývoj v Československu 1945 – 1948. SPN, Praha 1991. 75 s. ISBN 8004263127.
- KOPEČEK, Lubomír (ed.). Trajectories of the Left. Social Democratic and (Ex-) Communist Parties in Contemporary Europe: Between Past and Future. Democracy and Culture Studies Centre, Brno 2005. 179 s. ISBN 80-7325-078-0.
- KUBÁT, Michal. Postkomunismus a demokracie. Politika ve středovýchodní Evropě. Dokořán, Praha 2003. 125 s. ISBN 80-86569-47-0.
- LOUŽEK, Marek (eds.). Patnáct let od 17. listopadu 1989. 2005. 94 s. ISBN 80-86547-39-6. Dostupné také na WWW: <http://cepin.cz/cze/kniha.php?ID=50> [cit. 2010-07-23].
- MILLER, David, COLEMANOVÁ, Janet et al. Blackwellova encyklopedie politického myšlení. Barrister & Principal, Brno 2003. 581 s. ISBN 80-85947-56-0.
- NÁLEVKA, Vladimír. Světová politika ve 20. století (II.). Aleš Skřivan ml., Praha 2000. 287 s. ISBN 80-86493-16-4.
- NĚMEC, Jan, ŠŮSTKOVÁ, Markéta (eds.). III. kongres českých politologů, Olomouc 8. -10. 9. 2006. Česká společnost pro politické vědy, Praha, Olomouc 2006. 913 s. ISBN 978-80-902176-0-7.

- PŠEJA, Pavel. Stranický systém České republiky: politické strany a jejich vývoj 1989 – 1998. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2005. 203 s. ISBN 80-7325-069-1.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka. Přehled moderních politologických teorií. Portál, Praha 2000. 304 s. ISBN 80-7178-461-3.
- SARTORI, Giovanni. Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu. Centrum pro studium demokracie a kultury, Praha 2005. 466 s. ISBN 80-7325-062-4.
- SUK, Jiří. Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990). Prostor, Praha 2003. 507 s. ISBN 80-7260-099-0.
- VEČERNÍK, Jiří (ed.). Zpráva o vývoji české společnosti 1989 – 1998. Academia, Praha 1998. 364 s. ISBN 80-200-0703-2.

Články

- Capoccia, Giovanni. Anti - System Parties: A Conceptual Reassessment. In: Journal of Theoretical Politics 14, č. 1, 2002, s. 9 – 35. Dostupné také na WWW: <http://jtp.sagepub.com/content/14/1/9.abstract> [cit. 2010-07-23].
- Handl, Vladimír. The Development and the Prospects of the Czech Left – the Role of the Communist Party. In: Working papers 12/2005. Dostupné také na WWW: <http://pdc.ceu.hu/archive/00003110/> [cit. 2010-07-23].
- Hanley, Seán. Journal of Communist Studies and Transition Politics: Towards breakthrough or breakdown? The consolidation of KSCM as a neo-communist successor party in the Czech Republic. Dostupné také na WWW: <http://www.jstor.org/pss/2500331> [cit. 2011-05-21].
- Karl, Terry Lynn, Schmitter, Phillip C. The Conceptual Travels of Transitologist and Consolidologists: How Far to the East Should They Attempt to Go?. Slavic Review, Vol.53, No.1 (Spring, 1994), pp. 173-185. Dostupné také na WWW: <http://www.jstor.org/pss/2500331> [cit. 2010-07-23].
- Karl, Terry Lynn, Schmitter, Phillip C. From an Iron Curtain to a Paper Curtain: Grounding Transitologists of Students of Post-Communism?. Slavic

Review, Vol.54, No.4 (Winter, 1995), pp.965-978. Dostupné také na WWW: <http://www.jstor.org/pss/2501402> [cit. 2010-07-23].

- Rustow, Dankwart Alexander – Transition to Democracy: Toward a dynamic model. In: Comparative Politics, Vol. 2, No. 3 (April, 1970), s. 337 – 363. Dostupné také na WWW: <http://www.jstor.org/pss/421307> [cit. 2010-07-23].

Internetové zdroje

- Evropská levice - <http://www.european-left.org/> [cit. 2010-07-23].
- FIALA, Petr. Česká republika: transformující se nebo konsolidovaný politický systém? (Pokus o aplikaci obecných kritérií a indikátorů konsolidace na český případ). 2001- Dostupné na WWW: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=93> [cit. 2010-07-23].
- Kdo jsme. Dostupné na WWW: http://www.ksm.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=19&Itemid=74 [cit. 2010-07-23].
- Koncepce mezinárodní politiky KSČM. Dostupné na WWW: <http://www.kscm.cz/article.asp?thema=4489&item=44739&category=&previev=archiv> [cit. 2010-07-23].
- Obsahové materiály VI. sjezdu KSČM. Dostupné na WWW: <http://www.kscm.cz/article.asp?thema=2859&item=24140&category=> [cit. 2010-07-23].
- Rádio Haló Futura. Dostupné na WWW: <http://www.radiohalo.cz/> [cit. 2010-07-23].
- Rezoluce KSM v Evropské unii (3/2004). Dostupné na WWW: <http://www.ksm.cz/dokumenty/rezoluce-ksm-k-evropske-unii-2004.html> <http://www.ksm/> [cit. 2010-07-23].
- Stanovy KSČM. Dostupné na WWW: <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].
- Televize KSČM. Dostupné na WWW: <http://www.kscm.tv/> [cit. 2010-07-23].
- Volby do České národní rady (6/1990). Dostupné na WWW: <http://www.volby.cz/pls/cnr1990/u4> [cit. 2010-07-23].

- Volby do Evropského parlamentu (6/2004). Dostupné na WWW: <http://www.volby.cz/pls/ep2004/ep11?xjazyk=CZ> [cit. 2010-07-23].
- Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR (6/1996, 6/1998, 6/2002). Dostupné na WWW: <http://www.volby.cz/pls/ps1996/u4>, <http://www.volby.cz/pls/ps1998/u4>, <http://www.volby.cz/pls/ps2002/ps2?xjazyk=CZ> [cit. 2010-07-23].
- Volby do Sněmovny lidu Federálního shromáždění (6/1990). Dostupné na WWW: <http://www.volby.cz/pls/sl1990/u4> [cit. 2010-07-23].
- Volby do Sněmovny národů Federálního shromáždění (6/1990). Dostupné na WWW: <http://www.volby.cz/pls/sn1990/u4> [cit. 2010-07-23].
- Volby do zastupitelstev krajů (11/2000, 11/2004). Dostupné na WWW: <http://www.volby.cz/pls/kz2000/kz62?xjazyk=CZ&xdatum=20001112>, <http://www.volby.cz/pls/kz2004/kz62?xjazyk=CZ&xdatum=20041105> [cit. 2010-07-23].
- Výbor národní kultury. Dostupné na WWW: <http://www.vnk.ezin.cz> [cit. 2010-07-23].
- Zákon o sdružování v politických stranách a v politických hnutích 424/1991 Sb. Dostupné na WWW: <http://www.pravnik.cz/uplna-zneni/uz-87.html> [cit. 2010-07-23].
- Zpráva ÚV KSČM o činnosti v období po IV. sjezdu v Liberci (12/1995 – 12/1999). Dostupné na WWW: <http://www.kscm.cz/article.asp?thema=3765&item=33802&category=> [cit. 2010-07-23].